

MAVİ AKIM: GENETİK ŞİFRESİ ÇÖZÜLDÜ

Fırat GAZEL*

This article investigates different faces and bases of the Blue Stream Gas Pipeline Project, which transmits the Russian gas to Turkey by the inter-governmental contract between Turkey and Russia, signed in 1997. Impacts of different states, like Israel, Japan, Italy and Germany to the project and their benefits from it are also examined in a more deep down and journalistic way of gathering information.

Gazprom'un Duma'ya sunduğu özel rapordan: 'Birbiriyle rekabet eden bu iki projenin, Mavi Akım ve Trans-Hazar'ın aynı anda yapılması mümkün değildir. İlk başlayan kazanacaktır.'

Bu makale uzun bir zaman dilimine yayılmış ve büyük emek verilmiş bir çalışmanın, yayına hazırlanan Mavi Akım kitabının rafine bir özetini içermektedir. Gerek kitap, gerekse bu makale, Mavi Akım'ın karmaşık genetik şifresinin çözülmesine katkı yapmayı, gözden kaçan ancak Mavi Akım'ı Mavi Akım yapan detayları bir araya getirmeyi hedefler. Bu sebeptendir ki özellikle kitapta yan unsurlara özel bir önem verilmiş, Mavi Akım'ın görünenin çok ötesinde anlamlar taşıdığı analitik olarak ele alınmıştır.

Mavi Akım üzerine çalışmaya başladığımda bu projenin inanılmaz derecede zor bir proje olduğunu tahmin edebiliyordum ancak sadece kurgulayıcılarının tamamlayabileceği bir 'puzzle' olabileceğini kestirememiştim. Çalışmam bittiğinde anladım ki; bir yandan yerli kaynakların sığılığı, diğer yandan yabancı kaynakların propagandaya yönelik içeriği, bir çok bilgiyi yan yana getirerek rafine bilgiye ulaşma mecburiyeti, yasaklı konuları deşme zorunluluğu Mavi Akım'ın cazibesine cazibe katarmış meğer. Düşünsenize, işin bir yanında Rusya'dan İsrail'e göç eden bir milyon Yahudi'nin, diğer yanında Japonya Başbakanı Hashimito'nun olduğunu nasıl tahmin edebilir insan?

Mavi Akım'ı araştırmak, bu konuda bir kitap yapmak benim için itiraf edeyim ki cesur bir karardı. Çünkü bunun bir gazeteci tarafından yapılamayacak derecede büyük bir proje olduğuna, akademik disipline

* Dünya Gazetesi yazarı

Avrasya Dosyası, Enerji Özel, Bahar 2003, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 53-93.

ederse ülkenizde kısa süre içinde kitlesel ölümler başlayacak' demesinin hemen ardından gerçekleşiyor, o güne kadar doğal gaz fiyatının nasıl belirlendiğini bilmeyen siyasiler ve bürokratlar, 'fuel-oil'-den daha ucuz bir fiyatla doğal gazı aldığı zaman büyük bir iş başardığını düşünüyordu.²

Mavi Akım böyle başlayan bir sürecin en son halkalarından birisi oldu. Proje, teknik olarak arada hiçbir transit ülke olmadan, Türkiye'nin Karadeniz üzerinden Rusya'dan gaz alımını içeriyordu. Balkanlar üzerinden gelen batı hattında sık sık yaşanan sorunlar, arada transit ülke olmadan alışverişi iki ülke için de cazip kılıyordu. Batı hattında boru hattının en sonundaki ülke olarak Türkiye zaman zaman Ukrayna ve Bulgaristan'ın sürprizleri ile sarsılıyor, sık sık düşük basınç ya da kesintili akış problemi ile bunaliyordu. Rus tarafının gazı doğrudan Karadeniz üzerinden getirme önerisi, bu sorunların yaşanmayacağı yeni bir dönemin başlangıcı olarak düşünülüyordu.

Mavi Akım boru hattının yapımı konusunda Türkiye ile Rusya arasındaki hükümetlerarası anlaşma 15 Aralık 1997 tarihinde imzalandı. Mavi Akım, Rusya topraklarında İzobilnoye-Djubga arasında 56-inç çapında 307 km ve 48-inç çapında 65 km uzunluğundaki boru hattı sistemi, Karadeniz geçişi olarak, Djubga-Samsun arasında yaklaşık 392 km. uzunluğunda 24-inç çapında paralel 2 ayrı hat, Türkiye topraklarında ise Samsun-Ankara arasında 48-inç çapında ve 501 km. uzunluğundaki boru hattı sistemi olmak üzere üç ana bölümden oluşuyordu. İzobilnoye'den başlayıp Samsun'a kadar olan kara ve deniz kısımları Rus tarafının, Samsun-Ankara kısmı ise Türk tarafının sorumluluğundaydı. Mavi Akım anlaşması 25 yıllık ve kademeli olarak yıllık 16 milyar metreküpe çıkacak biçimde gaz satışını öngörüyordu.

Projenin deniz geçişi için yaklaşık 1.8 milyar Dolar, Türkiye bölümü için yaklaşık 300 milyon Dolar (başlangıçta 339 milyon Dolar iken kompresör istasyonunun yapılmasından vazgeçilmesiyle maliyet 298 milyon Dolara düştü) maliyet tespit edildi. Deniz geçişindeki maliyeti, hat konusunda anlaşma imzalayan İtalyan Eni ve Rus Gazprom şirketleri paylaştı. Rusya topraklarındaki maliyetle birlikte projenin 2.8-3.3 milyar Dolar civarında toplam maliyete eriştiği tahmin ediliyor.

Deniz geçişinin finansmanına ilişkin olarak, İtalyan ihracat sigorta kuruluşu SACE tarafından garanti edilmiş olan 1 milyar 130 milyon dolarlık kredi Banco Commerciale Italiano, Medi Kreditta Centrale ve W. Deutche Landesbank'dan oluşan bankalar konsorsiyumu tarafından

² Ekrem Pakdemirli, *Petrogas*, (Mart 2002).

sağlanırken, 600 milyon Dolarlık kısmı da Japon ihracat sigorta kuruluşu CIBIK/MITI tarafından garanti edildi. Projede Türkiye kısmı dışındaki kısımlarda boru temini Japon Konsorsiyumu Mitsui-Sumitomo-Itochu, kompresör istasyonu ise Fransız Bouyges firması tarafından yapıldı.

Mavi Akım anlaşması imzalandıktan sonra Türkiye’de proje konusunda birçok tartışma yapıldı. Bu tartışmalardan birincisi, Türkiye’nin doğal gaz alanında Rusya’ya tamamen bağımlı hale geldiği yolundaki tartışmaydı. Diğer önemli tartışmayı ise, boru hattının Türkiye içindeki Samsun-Ankara bölümünün ihalesiz olarak Rus ve Türk firmalarından oluşan OHS konsorsiyumuna verilmesiydi. Daha doğrusu bu konsorsiyumdaki Türk firmalarından birisinin, Öztaş’ın eski bir ANAP’lıya, Hazinedaroğlu’nun ise eski bir CHP’liye ait olması sıkıntı yaratmıştı. Ayrıca boru hattının Karadeniz’in altındaki kısmının yapılamayacağı başlangıçtaki yaygın görüştü.

‘Projenin fizibilite aşamasından başlayarak pek çok konuda ciddi mühendislik problemleri ile karşılaşıldı. Rusya kıyılarında aşılması gereken eğimler 18 dereceyi bulurken, Türkiye kıyılarında sediment taşınması ve çökelmelerden meydana gelecek problemlerin çözülmesi gerekecekti. Dar deniz kıyısı yumuşak ve siltli killerden oluşurken düşük basınçlı gaz kesecikleri de içermekte. Ama yine de aşılması gereken hiçbir sorun denizin dibinde yeralan zehirli H2S gazları kadar ciddi değildi. Bu projeye kadar tipik boru hatlarında uygulanan korozyon kaplamaları ve katodik korumalar hiçbir yerde denenmemişti. Sorunun çözümü için Hollandalı INTEC Firmasının öncülüğünde dünyanın en önemli korozyon uzmanları projelendirme aşamasında yer aldı. Kullanılacak malzemenin seçimi için pek çok laboratuvar testi yapıldı.

Yapılan tüm bu teknik araştırmaların ardından yılda 8 milyar metreküp doğal gaz taşıyacak boru hattının malzeme seçimi tamamlanarak 24 inç çapında 32mm et kalınlığı olan X65 türü çelikten yüksek korozyon dayanımlı borularda karar kılındı. Bu borular dünyada ancak birkaç ülkede olan UOE teknolojisiyle Japonya’da özel olarak imal edildi.³

³ ‘Dünyanın En Büyük Deniz Vinci Saipem 7000 Türkiye’ye Geliyor, 12 Temmuz 2001, <http://www.yapiworld.com/haberler/haber0040.htm>

Lasserre ve Turusgaz

Her şey Paris'te lüks bir restoranda başladı. Avrasya coğrafyasına ait olmayan iki ülkenin şirketleri, Avrasya'nın geleceğine yönelik planı bu lüks restoranın kendilerine sunduğu nefis şarapların eşliğinde çizerken, onlara hizmet etme derdindeki kibar Fransız garsonlar ne derece büyük bir anlaşmaya tanıklık ettiklerini elbette bilemezlerdi.

Paris'in Franklin Roosevelt Caddesi 17 numaradaki lüks Lasserre restoranında İsraili Del-Men ve Kanadalı TransCanada şirketleri arasında yapılan anlaşma, Avrasya'da yepyeni bir yapıyı oluşturmak için atılan önemli bir adımdı. Sovyetler Birliği çökmüş, her şey belirsizliğe itilmiş, sahip olduğu büyük kaynaklar sebebiyle dünyanın gözü bu bölgeye çevrilmişti. 1994 yılında henüz zengin Hazar doğal gazının geleceği bu derece gündemde değildi. Çoğunlukla petrol üzerinde duruluyor, bir an önce bölge petrolünün Akdeniz'e indirilmesinin hesapları yapılıyordu. Bunun sebebi elbette ABD için stratejik ürünün petrol olmasıydı. Gaz daha lokal bir politika olarak değerlendiriliyordu.

Bir İsraili ve bir Kanadalı firmanın Avrasya'dan ne umduğu soru işareti olabilir. Öyle ya, bu denli büyük şirketler varken Avrasya'nın kaderini mütevazı iki ülkenin şirketleri mi değiştirecekti? Ama işler öyle değildi işte.

TransCanada, isminin aksine ABD'de kurulmuş bir şirkettir. Teksas'lı petrolcü Clinton Williams Murchison, Plymouth marka arabasıyla gezen bir maceracı iken, Batı Teksas petrolünü satmaya başlayınca 100 şirketlik bir imparatorluk kurdu.

TransCanada, Amerika kıtasında projeye doymuş, yeterli ölçüde büyümüş ve Avrasya'nın geleceğini görüp kendisine yeni hedef olarak bu bölgeyi seçmişti. TransCanada açısından olay bütünüyle ekonomikti ve gelecek stratejisini çizmek adına önem taşıyordu. Bölgeye uzak bir ülkenin şirketi olmasına rağmen TransCanada'nın geleceğe yönelik ihtirasları, Avrasya'da etkin olmasını gerektiriyordu. Del-Men'in getirdiği öneri ise son derece cazipti.

İsrail'in Avrasya bölgesine bakışındaki temel unsur, kendi güvenliğini sağlama almaktı. Sıkıntılı bir coğrafyada sonu gelmeyen sorunlar yumağının içinde yaşıyordu İsrail. Arap ülkelerinin arasında sıkışan, dinsel ve kültürel uyumsuzluğu sebebiyle tek başına kalan ancak bu arada ekonomik olarak düşmanlarına büyük bir fark atan İsrail, hem bölge ülkelerine, hem de ortaya konan projelere kendi güvenliği çerçevesinde bakıyordu. Yahudi unsurlar hem Batı sisteminde yönetsel ve ekonomik güç odaklı kademelerde, hem de uluslararası boyutlardaki şirketlerde çok etkiliydi. ABD'yi Yahudilerin yönettiğinin

.....
 : **Arap ülkelerinin arasında**
 : **sıkışan, dinsel ve kültürel**
 : **uyumsuzluğu sebebiyle**
 : **tek başına kalan ancak**
 : **bu arada ekonomik**
 : **olarak düşmanlarına**
 : **büyük bir fark açan İsrail,**
 : **hem bölge ülkelerine,**
 : **hem de ortaya konan**
 : **projelere kendi güvenliği**
 : **penceresinden bakıyordu.**
 :

sık sık tekrarlanan bir tez olduğunu da hatırlamakta fayda var. Finans dünyasının en önemli şirketleri, sanayi ve hizmet sektörlerinin dünya çapındaki çokuluslu şirketleri büyük ölçüde Yahudi sermayesi tarafından kontrol edilebiliyor, bu da İsrail'e kesintisiz fon akışının yanı sıra diğer ülkelerin İsrail karşıtı yaklaşımlarının bastırılması fonksiyonunu da yerine getiriyordu.

Avrasya'nın ortaya çıkması, İsrail açısından çok önemli birkaç

etkeni de ortaya çıkardı. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- İsrail bu ülkelerle kuracağı ilişkilerle tarihi düşmanlarını (İran, Pakistan gibi) çevreleyebilir, onlara karşı yeni cephelemler açabilirdi.
- Bu ülkelerdeki Yahudi toplulukları sayesinde bölgede etkin bir ülke haline gelebilirdi.
- Bölgedeki enerji kaynakları sayesinde enerji ihtiyaçlarını karşılayabilir, böylece Arapların ambargo silahını büyük ölçüde geçersiz kılabilirdi.
- Türkiye ile ilişkilerinde olduğu gibi yeni Müslüman ortaklar sayesinde kendisine karşı suçlamaların dozunu düşürebilirdi.

Del-Men, ABD'nin Doğu-Batı Enerji Koridoru projesinin bir başka versiyonunu, Kafkas Koridoru projesini hayata geçirmek istiyordu. Projenin mimarı ise, Del-Men Şirketi'nin Başkanı Yosef Ram idi. Avrasya'nın kaderinde etkin olan iki İsraili Yosef'ten birincisi olan Yosef Ram'ın İsrail Gizli Servisi Mossad ile bağlantılı olduğu yönünde iddialar da ortaya atılıyordu. Kesin olarak bilinen ise, Yosef Ram'ın güçlü bir adam olduğu, her türlü kapıyı açmakta hünerinin bulunduğu ve çok önemli bir süreci başlattığıdır. Kaderi Avrasya ve Mavi Akım ile çakışan bir diğer Yosef ise, Merhav Şirketi'nin Başkanı Yosef Maiman'dı. Türkmenistan'da bütün ipleri ele geçirdiği iddia edilen Yosef Maiman'ın eski bir üst düzey Mossad ajanı olduğu ise uluslararası raporlara yansımıştı.⁴

⁴ United States, The Atlantic Council of The United States, *Strategic Assessment Of Central Eurasia*, Ocak 2001, s. 90.

Del-Men ile TransCanada'nın üzerinde anlaştığı proje, hem Türkiye'nin, hem de İsrail'in doğal gaz ihtiyacını karşılamak, bunu yaparken başta Türkmenistan olmak üzere bölgede mümkün olursa Rusya dışındaki gaz üreticisi ülkeleri hareketlendirerek Kafkasya koridorunu açmak, böylece aynı zamanda Avrasya'da etkinlik sağlamaktı. Çok akıllıca hazırlanmış bir projeydi ve 'akıllıca' olmasının gerekçeleri şöyle sıralanabiliyordu:

- İsrail enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye karar verdi çünkü mevcut kaynakları hem çok zor koşullarda, hem de çok pahalı fiyatlarla temin edebiliyordu. Meksika, Norveç ve İngiltere ile petrol, Avustralya, Güney Afrika ve Kolombiya ile de kömür için uzun dönemli ve pahalı kontratlar imzalamıştı. Yakınındaki Arap ülkelerinden petrol ya da kömür temin etmesi siyasi şartlar sebebiyle mümkün olamıyordu.
- Mısır ile ilişkilerin üst düzey bir noktada yürümesi, İsrail'in enerji kaynaklarını çeşitlendirme konusunda kritik kararı almasını sağladı. Mısır ile uzun süren görüşmelerden sonra bu ülkeden yeterli miktarda doğal gaz alınabileceği sonucuna varıldı ve İsrail enerji stratejisinde doğal gazın ağırlığını artırma kararı aldı. Böylece petrol ve kömüre yaptığı harcamaları azaltacağı gibi, doğal gaz gibi çok daha ucuz bir yakıtı kullanmaya başlayacaktı. Bu kararın bir başka önemli gerekçesi, büyük bölümünü Arap ülkelerinin oluşturduğu OPEC'in petrol fiyatlarıyla oynaması durumunda İsrail ekonomisinin bundan en az düzeyde etkilenmesini sağlamaktı.
- İsrail gerek sanayisini, gerekse enerji üretimini hızla doğal gaza dayalı hale getirme kararını resmi olarak Ağustos 1997'de açıkladı. Böylece doğal gaz tüketimini de sıfırdan 2005 yılında 4 milyar metreküpe çıkarmayı öngördü. Israel Electric Corporation; Hayfa, Tel Aviv ve Asdod'daki petrol yakıtlı elektrik santrallerini doğal gaza dönüştürmeyi planladı. Aynı şekilde çimento fabrikaları da doğal gaza dönüştürülüyordu. Dönüşüm stratejisi Lasserre projesinin ortaya konulduğu dönemde başlamamıştı ancak uzun vadeli gelecek planlaması o dönemden yapılmıştı ve neyin nasıl yapılacağına karar verilmişti. Çünkü İsrail'in petrole aşırı bağımlılığı vardı ve Arap kaynaklarından bunu temin etmesi çok zordu. Halbuki özellikle Mısır gazı düşünülüğünde gaz temini daha kolay ve daha düşük maliyetliydi.
- İsrail, enerjiyi son derece stratejik bir alan olarak görüyor, ekonominin gelişimine paralel olarak enerji şirketlerinin özelleştirilmesi için gelen isteklere temkinli yaklaşıyordu. İsrail'de enerji sektörü geniş bir devlet kontrolünü yansıtır, değişim son derece yavaş

gerçekleşiyordu. El değiştiren şirketlerin de tam anlamıyla özel hale geldiğini söylemek pek mümkün değildi. Çünkü Mossad bu şirketlerin faaliyetlerini yakından izliyordu. Zaten 1980'lerden bu yana İsrail enerji sektöründe sadece Paz Oil Company ve Naphta Israel Petroleum özelleştirildi. Buna karşın rafinerileri işleten Oil Refinerier Company ve boru hatlarını işleten Oil Products Pipeline Company devlet tarafından işletilmeye devam ediyordu. Israel Electric Company isimli elektrik şirketinin özelleştirilmesi için önce çeşitli kararlar alınıyor, ardından 1996 yılı başında alınan bir kararla bu şirketin özelleştirilmesi en az 10 yıllığına yasaklanıyordu. Sebep tamamen stratejikti ve İsrail, enerji sektörünü devlet kontrolü dışına çıkardığı anda sorunlar yaşayacağını düşünüyordu.

İsrail'in gaz talep projeksiyonları şöyle oluşmuştu:

Doğal Gaz Talep Tahmini

	2005	2015	2025
Sanayi	1,54	2,44	4,24 milyar m ³
Elektrik	2,46	5,16	7,12 milyar m ³
Toplam	4,0	7,60	11,36 milyar m ³

- İsrail'e bir ülkeden gaz getirilebilmesi için arada iyi bir transit ülkenin bulunması gerekiyordu. Türkiye'nin transit ülke olarak seçilmesi tesadüf değildi, çünkü Türkiye bölgenin en büyük gaz tüketicisi olmaya aday bir ülkeydi ve İsrail'e sorun çıkarması beklenemezdi.
- İsrail, bu proje sayesinde etrafını çeviren Arap ülkelerini ve İran'ı büyük ölçüde etkisiz hale getirmeyi başaracaktı. Çünkü hem enerji alanında onlara bağımlı olmayacak, hem de İran gibi bölgenin boru hattı güzergâh alternatifleri arasında en ön sırada yer alan bir ülkeyi by-pass etmiş olacaktı. Aynı zamanda İran'a karşı casusluk faaliyetlerini de yürütebileceği bir boru hattı mekanizmasına sahip olacaktı. Çünkü bir boru hattı yapıldığında beraberinde hattın kontrolüne yönelik fiber optik telekomünikasyon ağı da oluşturuluyor, boru hatları istihbarî faaliyetler için kullanılmaya müsait bir donanımı beraberinde yaratıyordu.
- Projeyi ABD'deki Yahudi lobisi de gönülden destekliyordu. Amerikan hükümetinin Avrasya'ya bakışına uygun bir projeydi ve İsrail'i böyle bir projeye yüreklendiren de büyük ölçüde ABD idi. Zaten 2 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşecek proje maliyetini de bu lobinin karşılayacağı kulaklara fısıldanıyordu.

Del-Men Ltd. ile TransCanada şirketleri proje üzerinde anlaştıktan sonra projenin en önemli ayağı olarak görülen Türkiye'nin kapısını çaldılar. 1994 sonlarına doğru BOTAŞ ile görüşmeler başladı. Dönemin BOTAŞ Genel Müdürü Hayrettin Uzun idi. Hayrettin Uzun köken olarak Gürcü'ydü ve bunu hiçbir zaman gizlememişti. Uzun'un Gürcü kökenli olması proje açısından bir şans faktörü sayılabilirdi, çünkü Lasserre hattının Gürcistan ya da Ermenistan üzerinden Türkiye'ye giriş yapması planlanıyordu. Uzun'un Türkiye'nin yanı sıra Gürcistan'a da katkı yapacak bu projeyi benimseyeceği düşünülüyordu ve öyle de oldu. Ancak Del-Men ve TransCanada'nın BOTAŞ'ta ilerleyen dönemdeki tek temas noktaları Hayrettin Uzun olmayacaktı. Proje ile ilgilenme görevi BOTAŞ içinde oluşturulan Etüd Proje birimine verilmişti ve çok küçük çaplı bu birimin başında, daha sonra Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nde önemli roller oynayacak ve BOTAŞ Genel Müdürlüğü'ne kadar yükselecek Gökhan Bildacı bulunuyordu. Bildacı 2002 yılında bir röportajında Lasserre ile ilgili olarak sorulan bir soru üzerine *'Ben o zaman BOTAŞ'ta Proje Dairesi Başkanı idim. Evet, bizim zamanımızda başladı. Genel Müdürümüz de rahmetli Hayrettin Uzun'du. O zaman çok önem verilen bir proje idi. Sonra nedense yürümedi.'* derken, Lasserre ile Mavi Akım'ı karşılaştırması istendiğinde ise, *'Lasserre projesinin tabii farklı bir tarafı vardı. Sadece Türkiye'ye değil, aynı zamanda İsrail'e de yönelik uluslararası bir proje idi. Türkiye, İsrail'in enerji kaynağı ve köprüsü olacaktı. Onun için bence daha önemli bir proje idi.'* değerlendirmesini yapacaktı.⁵

Lasserre esas olarak İsrail'in bir Kafkas koridoru yaratma projesiydi ve hedefi, Türkmenistan, Azerbaycan, Türkiye gibi ülkelerle ortak çalışma iklimi yaratmak, hatta bu ülkeler sayesinde ezeli düşmanı İran'ı çevrelemektir. İsrail hiçbir zaman bu yaklaşımından vazgeçmedi. İleride inceleyeceğimiz gibi, Del-Men ve Yosef Ram ile başlayan süreç daha sonra Merhav, Yosef Maiman ve Mossad ile devam etti. İsrail'in bölgeye ve projelere ilgisini ortaya koyması bakımından Pakistanlı gazeteci Ahmet Raşit'in aktardığı satırlar ibret vericidir:

'Türkiye, İsrail'in Afganistan politikasını değiştirmesinde kayda değer bir rol oynamıştı. Türkiye ve İsrail, 1993 Oslo Anlaşmalarının ardından oldukça yakın askeri ve stratejik ilişkiler geliştirmişlerdi. İsraililer ve daha da önemlisi ABD'deki bazı Yahudi lobileri (B'nai B'rith ve Amerikan Yahudi Kongresi gibi) ilk bakışta Taliban'dan rahatsız değillerdi. ABD Dışişleri Bakanlığı ile paralel düşüncelere sahip olan İsrail, Taliban'ı Afganistan ve Orta Asya'daki İran etkisinin altını oymak

⁵ 'Mavi Düşte Öyküden Gerçeğe', *Dünya Enerji*, (Kasım 2002).

için kullanılabilir, İran karşıtı bir güç olarak görmüştü. Yine Afganistan'dan geçecek Unocal Boru Hattı, İran'ın Orta Asya'da kendi boru hatlarını inşa etmesine de engel oluyordu.

İsrail gizli servisi Mossad, Taliban'ın ABD'deki irtibat bürosu aracılığıyla Taliban ile petrol şirketleri arasında diyalog başlatmış, Pakistan istihbarat servisi ISI bu diyalogu desteklemişti. Pakistan İsrail'i tanımadığı halde ISI, Afgan cihadı sırasında CIA aracılığıyla Mossad'la bağlantı kurmuştu. İsrail, Türkiye'nin ilk baştaki desteği sayesinde, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'la da yakın diplomatik ve ekonomik ilişkiler içine girmişti. İsrail şirketleri tarıma, petrol endüstrisine ve iletişim alanına yatırım yapmışlardı.⁶

TransCanada ile anlaşan, Türkiye'yi de ikna eden İsrail, ABD'nin politikalarıyla son derece uyumlu bir uygulama içindeydi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ABD'nin bölge ülkelerinin hidrokarbon kaynaklarını kullanarak bir ekonomik bağımsızlık hareketi yaratma prensibi, Lasserre projesinin de temelindeki yaklaşımdı. Bu çerçevede özellikle çok büyük gaz rezervleri olduğu tahmin edilen Türkmenistan birinci öncelikli hedefti.

Türkmenistan zorlu bir ülkeydi ve Sovyet sisteminin en sıkı şekilde üzerinde baskı uyguladığı ülkeler arasında yer alıyordu. Özbekistan-Afganistan- İran- Hazar Denizi arasında sıkışan, topraklarının bir kısmı çöl olan Türkmenistan, 1990'lı dönemin ilk yarısıyla beraber uluslararası lobi faaliyetlerinin üssü konumuna gelmişti. Türkmenistan uluslararası mafyanın da mekan tuttuğu, gündüzlerle gecelerin ayrı yaşandığı bir ülkeydi adeta. Türkiye'nin kumarhaneler kralı Ömer Lütfü Topal'dan, ABD'nin eski Savunma ve Dışişleri Bakanı, Soğuk Savaş'ın kirli yüzlerinden Alexander Haig'e kadar bir çok önemli isim Türkmenistan'ın geleceğinden pay kapmaya çalışıyordu.

Lasserre projesinin kronolojisinde en önemli dönüm noktalarından biri, İsrail'in, daha doğrusu ABD'nin ve Yahudi lobisinin bu projeyi uygulamaya koyarken temelde amaçladığı Rusya dışı kaynakları harekete geçirme olgusunun yerini bir başka olguya, Rusya gerçeğine devretmesidir. İsrail, Rus gazı dışındaki gazın Türkiye üzerinden kendisine taşınması projesini uygulamaya çalışırken 1995 yılından itibaren devreye Rusya girdi. Ancak Rusya'nın nasıl olup da müdahil duruma geldiği, İsrail'in ve Türkiye'nin bunu nasıl kabul ettiği, projenin aldığı yeni şekle ABD'nin nasıl evet dediği kendi başına net olarak anlaşılabilir. Burada Rusya ile İsrail arasındaki ilişkilerin gelişim çizgisi

⁶ Ahmet Rashid, *Taliban*, (İstanbul: Everest Yayınları, Kasım 2001), ss. 252-253.

ön plana geçer. Dönem, İsrail'e Rusya'dan Yahudi göçünün olağanüstü önem kazandığı bir dönemdi.

İsrail'in 1990'lardaki genel politikası, toprak genişlemesi yöntemiyle Filistinliler'i enterne etme ve işgal ettiği topraklara kesintisiz olarak iskan sağlama üzerine kurulmuştu. Ancak gerek çok can kaybına yol açan toplumsal olaylar, gerekse Batılı ülkelerdeki refah seviyesinin yüksek olması, İsrail'e olan göç hızını azaltmış, işgal edilen toprakların yerleşimcilerle doldurulması son derece zorlaşmıştı. Bu dönemde gözler tamamen Sovyetler Birliği'nin en önemli mirasçısı Rusya'ya çevrilmişti.

Rusya-İsrail ilişkileri konusunda uzman olan Prof. Shlomo Avineri, 1991'deki Madrid Barış Konferansı'nın ardından Sovyetlerin göç kanallarını açtığını, bunun da 10 yılda 1 milyon kişinin İsrail'e göç etmesini sağladığını belirtiyor ve '*bu durum sadece İsrail'i güçlendirmede, aynı zamanda en büyük Rusça konuşan diaspora yaptı*' değerlendirmesini yapıyordu.⁷

Rusya'dan İsrail'e Yahudi göçü zaman zaman sıkıntıya giriyor, gerek anti-semitik bazı politik yaklaşımlar, gerekse İsrail'i ve Yahudi sermayesini zorlamaya yönelik politik manevralar sebebiyle Yahudi göçü Rusya için bir koz haline geliyordu. Bir yandan da radikal İslami tehdit karşısında Rusya-İsrail ittifakı doğal bir ittifak olarak algılanıyordu.⁸

Sonuç olarak Rusların Lasserre projesine dahil olmasında en önemli etken, İsrail'in göçün kesilmesi ihtimalini göz önünde bulundurması olarak özetlenebilir. Geline nokta İsrail'in bu tercihi doğru olduğu, bu ülkeye göç eden Rus Yahudileri sayesinde ülkedeki gelişmenin büyük ölçüde hızlandığı söylenebilir.⁹

Rusya'nın projeye dahil olmasını anlaşılabilir kılan başka unsurlar da elbette mevcuttur. O dönemde Rusya olmadan Avrasya'da iş yapmak bütün ülkeler için son derece zordu. Ayrıca Rusya dünyanın en büyük doğal gaz kaynaklarına sahip ülke olarak, yanı başında diğer ülkelerin gazlarını piyasaya çıkartacak projeleri engellemek konusunda özel bir hassasiyete sahipti.

Sonuç olarak 1996 yılı ortalarına kadar Lasserre konusunda önemli çalışmalar yürütüldü. Çeşitli gizli toplantılar, protokoller ve görüşmeler projenin önemli safhalara gelmesine yol açtı. Muhtemel güzergâhlar

⁷ Prof. Shlomo Avineri, 'Israel-Russia Relations', *Carnegie Endowment Publications*, www.ceip.org/files/publications/russiaisrael.asp

⁸ Ali Kılıçarslan Topuz, 'İsrail-Rusya İlişkileri', *Avrasya Dosyası*, İsrail Özel Sayısı, (İlkbahar 1999).

⁹ *Newsletter of the International Christian Embassy Jerusalem*, (Mayıs-Haziran 1999).

arasında teknik ve ekonomik açıdan en uygun hattın Gürcistan veya Ermenistan sınırından başlayarak Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri üzerinden geçerek güneye yönelen ve Mersin'de Akdeniz'e girerek uluslararası sulara İsrail'in Hayfa, Tel-Aviv ve Aşdod limanlarına kadar ulaşacak hat olduğu hususunda konsorsiyum üyelerince görüş birliğine bile varılmıştı.¹⁰

Lasserre Projesi büyük bir projeydi. Gaz üretiminin normal olduğu dönemde Türkiye için 8-10 milyar metreküp, İsrail için 5-8 milyar metreküp doğal gaz tüketimi öngörülüyor, güzergâh üzerinde bulunan Kıbrıs, Suriye, Filistin ve Lübnan gibi ülkelere de gaz verilmesi düşünülüyordu.

Lasserre Projesinin bir çok önemli boyutu vardı. Birinci olarak, projenin Orta Doğu'da barışın şekillenmesinde rol oynayacağı beklentisi vardı. Çünkü aynı hat üzerinden Suriye, Lübnan gibi ülkelere de gaz verilmesi gündemdedi. İkinci olarak Doğu-Batı Enerji Koridoru planına ek olarak bir Kuzey-Güney Enerji Koridoru planlaması yapılmış ve bunda da Türkiye'ye kritik rol yüklenmişti. Üçüncü önemli nokta, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacı vardı ve bu gazın temini için önemli bir fırsat yakalamış olacaktı. Harcamanın büyük bölümünün İsrail tarafından yapılacağı bu proje ile, Türkiye de gaz ihtiyacını karşılayacaktı. Bir diğer önemli nokta, projeye ne ABD'nin ne de diğer Batılı ülkelerin muhalefet ettiğine ilişkin en ufak bir iz yoktu. Zaten proje asıl olarak ABD'deki Yahudi lobisinin tasarladığı bir projeydi ve Mossad dahil bütün Yahudi kurumları projenin arkasında duruyordu.

Hayrettin Uzun'un siyasete geçmesinin ardından Botaş Genel Müdürlüğüne vekalet etmeye başlayan Işık Eyüboğlu da 1996 Şubatı'nda projeye ilişkin açıklamalar yapıyor ve İsrail Başbakanı Şimon Peres ve İsrail Enerji Bakanı Gonen Segev'e proje teklifinin 11-13 Şubat tarihlerinde İsrail'de sunulduğunu söylüyordu.¹¹

İsrail, Lasserre Projesi ile Rus doğal gazını kendisine getirme planını uygulamaya çalışırken, bir yandan da diğer alternatif arz kaynaklarını devreye sokmak istiyordu. Mısır, bu alternatif kaynakların en başında geliyordu ve Lasserre ile Mısır projelerinde çok önemli bir ortak nokta bulunuyordu: Her iki proje için de öncelikle Türkiye'nin 'evet' demesi gerekiyordu. Çünkü Mısır için gazı sadece İsrail'e satmak kârlı olmazdı, Türkiye gibi büyük bir pazara giriş yapabilmeliydi.

¹⁰ Lasserre projesi konusunda arşivlerde fazla bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Ancak hazırlanan bazı özel raporlarda konunun detayları bulunabilir. Bunun sebebi, projenin kısıtlı bir birim tarafından yürütülmesidir.

¹¹ *Ebarapor*, (19-26 Şubat 1996).

yoktu. Proje yine İsrail'e gaz vermeye uygun biçimde dizayn ediliyor, sadece İsrail'in Kafkas koridoru projesi ortadan kalkıyordu. Ancak İsrail'in bu noktada Rusya'ya hayır diyebileceği durumu yoktu.

Lasserre, Mavi Akım'ın anlaşılmasındaki temel noktalardan birisidir. Lasserre ile ilgili iki önemli unsurun altının çizilmesinde Mavi Akım'ı anlamak açısından önem bulunmaktadır. Birincisi, Mavi Akım'ın başlangıcı Lasserre'dir ve Lasserre asıl olarak İsrail'in yarattığı bir projedir. İkincisi ise, Lasserre'ye hiçbir aşamasında ABD tarafından muhalefet edilmemiştir. Ne projenin başlangıcında, ne de Rusya'nın projeye dahil olmasından sonra ABD'nin itiraz ettiğine dair hiçbir bulgu yoktur.

Lasserre gibi Mavi Akım'ın doğru tahlil edilmesinde önem taşıyan bir başka konu Turusgaz'dır. Turusgaz meselesi, asıl olarak Türkiye'den Rusya'ya kaynak transferinin nasıl yapıldığını, Türkiye'yi Rusya'ya bağımlı kılan modelin gelişiminde hangi aşamanın geçildiğini ortaya koyar.

Konu detaylı ve karmaşık gibi görünse de basit bir alışveriş mekanizmasından başka bir şey değildir. Bir ülkeden doğrudan yapılan gaz alımının, devreye giren Rus ve Türk şirketlerinin kurduğu şirket aracılığıyla daha pahalıya alınmasından ibaret bir öyküdür Turusgaz.

Türkiye ile SSCB arasında 18 Eylül 1984 tarihinde imzalanan Hükümetlerarası Çerçeve Anlaşma ile 1987 yılında yaklaşık 1.5 milyar metreküp ile başlayan alım satım işlemi, ya da bir başka deyişle BOTAŞ ile Soyuzgazexport arasında tesis edilen doğal gaz ithalatı, 1993 yılında 6 milyar metreküpe çıktı. Bu anlaşma 25 yıllık bir süreyi kapsıyordu. Ancak Türkiye'de doğal gaz talebinin hızla gelişmeye başlaması, gaz ithalatını ya da arzını artırıcı arayışları da beraberinde getirdi. Bu amaçla bir yandan Rusya ile görüşmeler sürdürülürken, bir yandan da sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) temini yoluna gidildi.

9 Eylül 1993 tarihinde Moskova'da Türk (Tansu Çiller) ve Rus (Victor Çernomirdin) Başbakanları arasındaki görüşmelere ilişkin olarak imzalanan protokolün 3. Maddesinde, ' taraflar 1996 yılından başlayarak doğal gaz miktarını 2 milyar metreküp artırmayı, ayrıca bu miktarın daha da artırılması imkanını incelemeyi kabul ettiler' denildi.

19 Temmuz 1994 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı (Murat Karayalçın) ile Rusya Federasyonu Başbakan Birinci Yardımcısı (Oleg N. Soskovets) arasındaki görüşmelere ilişkin protokolün de 9. maddesinde, ' taraflar Türkiye'nin Rusya'dan ilave 2 milyar metreküp/yıl doğal gaz alımına ilişkin sözleşmelerin ilgili BOTAŞ ve RAO Gazprom şirketleri tarafından

Kasım 1994 tarihine kadar akdedilmesini ve buna ilave olarak doğal gaz sevkiyatının 2.5 milyar metreküp/yıl artırılmasını kararlaştırdılar. Taraflar BOTAŞ ve Gazprom'un Türkiye'de ve üçüncü ülkelerde çalışmak üzere ortak şirket kurmaları konusunda anlaşmışlardır' hükmüne yer verildi.

31 Ekim-1 Kasım 1994 tarihlerinde Moskova'da Türk Enerji Bakanı Veysel Atasoy ile Gazprom yönetim Kurulu Başkanı Rem Vyakhirev arasında yapılan görüşmelere dair protokolde; daha önceki protokoller de göz önünde tutularak Türkiye'ye ilave doğal gaz teslimatına ilişkin konuların ele alındığı belirtilerek; 'Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nde ve üçüncü ülkelerde gaz sanayii tesisleri kurulması ve işletmesi için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla BOTAŞ, RAO Gazprom, GAMA-Gazprom arasında ortak bir şirket kurulmasına ilişkin sorunlar ele alınmıştır. Bundan başka Türkiye Cumhuriyeti'ne yılda 10.5 milyar metreküpün üzerinde Rus doğal gazı teslimatına ilişkin konularda görüş alışverişinde bulunulmuştur.' deniliyordu. Dikkatinizi çekeceği gibi, burada devreye Gama-Gazprom isimli bir şirket de girmişti. Özal döneminin büyüyen şirketlerinden olan ve Yönetim Kurulu Başkanlığını Erol Üçer'in yaptığı GAMA şirketi, Rusya'da en çok iş yapan Türk müteahhlik şirketlerinden birisi haline gelmiş, Gazprom ile de sıkı bir dostluk kurmuştu. Bu dostluk daha sonra ortak bir şirkete dönüşmüş, o ortak şirket de Türk ve Rus üst düzey hükümet yetkililerinin görüşme protokollerine resmi olarak girmeye başlamıştı.

Protokolde 'Yeni mukaveleye göre Türkiye'ye yapılacak ilave Rus doğal gazı teslimatı, Türk-Rus ortak şirketi GAMA-Gazprom tarafından gerçekleştirilecektir.' cümlesine de yer veriliyordu.

Yapılan yazışmalar incelendiğinde görülür ki, BOTAŞ Gazprom ile ortak şirket kurmaya hevesliydi ve bu şirketin fonksiyonel olmasını, geniş bir alanda faaliyet göstermesini istiyordu. Bu hevesin bir sebebi olmalıydı! Ancak iyi olan taraf, BOTAŞ'ın hisse oranını yüzde 50, yani karşı tarafla eşit oranda tutma isteğiydi. Bu istek, BOTAŞ Genel Müdürlüğü tarafından Gazprom Yönetim Kurulu Başkanına gönderilen 12 Nisan 1995 tarihli yazıda dile getiriliyor, ancak karşı taraftan gelen cevabi yazıda RAO Gazprom için yüzde 41, BOTAŞ için yüzde 39 ve GAMA-Gazprom için yüzde 20 pay öneriliyordu. Cevabi yazının Gazprom'dan değil, GAMA-Gazprom'dan gelmesi de anlamlıydı.

1996 yılında da görüşmeler ve yazışmalar devam ediyor, süreç, BOTAŞ'ın 25 Kasım 1996 tarihli YPK kararıyla GAMA-Gazprom'a yüzde 35 hisse ile iştiraki biçiminde sonlanıyordu. Tabii Gazprom'un BOTAŞ'a yüzde 39 teklif ettiği bir dönemde BOTAŞ'ın neden yüzde 35 hisseyi tercih ettiği süreç içinde önemli bir soru haline geliyor, Turusgaz'daki

ünlü yüzde 4.4 hamiline hisse bu dönemde yaratılıyordu. Ancak asıl skandal, 10 Aralık 1996 tarihinde VEP Gazexport, RAO Gazprom ve Turusgaz olarak ilave gazın Türkiye-Bulgaristan sınırında Turusgaz tarafından satın alınması anlaşması ile yaşanılıyordu. 1 Ocak 2021'de sona erecek olan bu anlaşma BOTAŞ yetkilileri tarafından da imzalandı. Anlaşmada Gazprom başkanı Rem Vyakhirev, BOTAŞ adına Genel Müdür ve Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Murathan, Gama Endüstri AŞ adına da Yönetim Kurulu Başkanı Erol Üçer'in imzasının bulunduğu anlaşma ile gazın fiyatının, sınır fiyatına 12 Dolar ilave edilmesiyle oluşacağını hükme bağlanıyor, böylece Türkiye Cumhuriyeti LNG'ler hariç en pahalı gaz anlaşmasını yapıyordu. Sonraları çok tartışılacak olan bu anlaşmanın Refahyol hükümeti zamanında yapıldığını belirtmek gerekir. Anlaşmaya Enerji Bakanı Recai Kutan da şahit sıfatıyla imza koyuyordu. Gaz fiyatına ilişkin formüller şöyle oluşturulmuştu:

Kontrat miktarı	Fiyat
0-2 milyar metreküp olursa	sınır fiyatı+12 Dolar/1000 metreküp
2-4 milyar metreküp olursa	sınır fiyatı+11,5 Dolar/1000 metreküp
4-6 milyar metreküp olursa	sınır fiyatı+11 Dolar/1000 metreküp
6 milyar metreküpten fazla olursa	sınır fiyatı+10 Dolar/1000 metreküp olacaktı.

Turusgaz'a süreç içinde çok önemli imtiyazlar veriliyor, şirketin neredeyse BOTAŞ'ın tekel haklarını kullanacak hale gelmesine yol açan imtiyazlar oluşturuluyordu. En önemli tartışma ise, Turusgaz'ın Türkiye'ye Batı hattından giren gazda büyük ölçüde hakimiyeti elde etmesiydi. Bu olay ise 18 Şubat 1998 tarihinde, Mesut Yılmaz'ın Başbakan olduğu Anasol-D hükümeti döneminde Rusya ile imzalanan ilave 8 milyar metreküp gaz alımına ilişkin anlaşma ile gerçekleşiyordu. Anlaşmada gazın Turusgaz üzerinden alınacağı, dolayısıyla daha önceki protokolle belirlenen fiyat artırımlarına tâbi olacağı hükme bağlanılıyordu. Hukuki olarak Türkiye'nin ilave gaz alımının bir bölümünü Turusgaz dışında yapma olanağı bulunuyordu, ancak Yılmaz başkanlığındaki hükümet bu yolu tercih etmedi.

Turusgaz olayı, her haliyle detaylı olarak incelenmesi ve üzerinde uzun uzadıya durulması gereken bir konudur. Sadece BOTAŞ'tan gereksiz bir nakit transferinin doğmasına yol açmadı, Ruslar'la siyasetler ve bürokratlar arasındaki ilişkilerde de gözden kaçan bir platform

oluşturdu. Yüzde 4.4'lük şüpheli hisse bir yana, mali büyüklüğü gerçek manada bilinmeyen bu yapı sebebiyle Türk halkı doğal gaza trilyonlarca lira fazla para ödemek zorunda kaldı.

Rusya: Emperyal Pencereden Bakan Utangaç Gözler

Mavi Akım gibi bir projeyi uygulamaya koyan Rusya'nın bitmiş bir ülke, reflekslerini kaybetmiş bir topluluk olduğuna dair ortaya konulmaya çalışılan genel değerlendirmelerin doğru olmadığını, bunların genel bir dezenformasyonun parçası olduğunu anlamak için çok detaylı bilgilere ihtiyaç yok. Sonuç olarak 1991'deki dağılmanın ardından günümüzde geline nokta üzerinde düşünülür ve bu hızlı gelişimin nasıl sağlanabildiği üzerinde felsefi bir bakış açısı geliştirilebilirse, Rusya'nın Mavi Akım'ı nasıl yaptığı da daha net olarak kavranır.

.....
 • **Rusya'nın içine düştüğü**
 • **krizlerden çıkma**
 • **konusunda önemli**
 • **refleksleri vardır ve bu**
 • **reflekslerin büyük**
 • **bölümü bundan önce**
 • **hem Çarlık dönemlerinde,**
 • **hem de SSCB formatında**
 • **oluşmuştur.**

Rusya'nın içine düştüğü krizlerden çıkma konusunda önemli refleksleri vardır ve bu reflekslerin büyük bölümü bundan önce hem Çarlık dönemlerinde, hem de SSCB formatında oluşmuştur. Bu miras bugünün Rusya'sına devir olurken, çağın değişimi ile harmanlanmış, yeni bir Rus ulusal şeması da ortaya çıkmıştır. Örneğin çok az kimsenin bildiği Novosibirsk Akademgorodok (Sibirya'daki bilim kenti), geçmişte

Sovyet sisteminin strateji ve bilim politikalarını belirleyen bir think-tank pozisyonundan, günümüzde kapitalist sisteme geçişi yumuşatan ve hızlandıran bir yapıya transforme olmuş, Nikita Sergeevich Khrushcev'in kurduğu sistem,¹³ günümüzde yeni Rus orta sınıfının yaratılmasında birinci derecede rol oynamıştır. Örneğin, Rusya'da hızla artan software uzmanı, yazılım cambazı neslin yön göstericiliği, Akademgorodok bünyesinde oluşturulan şirketlerce yapılmış, burada yetişen gençler, Microsoft gibi şirketlerden gelen teklifleri reddederek ülkelerinin gelişimine katkı yapma tercihinde bulunacak donanıma ulaşmıştır.¹⁴

Akademgorodok örneğinin verilmesindeki amaç, Rus sisteminin sanıldığı gibi altı boş, düşünce ve strateji üretmeyen, bütünüyle ahlaki

¹³ History of Akademgorodok, <http://design.lbl.gov/~telnov/htmls/history.html>

¹⁴ Lucy Jones, "Better Spell It 'Cyberia'", *Newsweek International*, (3 Mayıs 1999).

.....
 • **Rusya, sayıları hızla artan**
 • **oligarkların kontrolünde**
 • **bir yapıdır ve bu oligarşi,**
 • **Rusya ile Batı arasındaki**
 • **etkileşimin temel**
 • **aracıdır.**
 •

çöküntü sarmalında bir yapı olmadığını, Batı ile rekabet edebilecek yapıya ulaşmak için altyapıyı halihazırda barındırdığını ortaya koyabilmek içindir.

Günümüz Rusya'sına yönelik bir başka tespit, oligarşik hakimiyet olmalıdır. Rusya, sayıları hızla

artan oligarkların kontrolünde bir yapıdır ve bu oligarşi, Rusya ile Batı arasındaki etkileşimin temel aracıdır. Yeltsin döneminde palazlanan ve 'Yeltsin family' kavramının yaratılmasına yol açan¹⁵ bu oligarklar içinde çok sayıda Yahudi'nin bulunduğu da dikkat çekmek gerekir. Bu yapı, Rus sisteminin uluslararası sermaye ile ilişki kurabilmesini kolaylaştıran, klasik anti-semitizm suçlamalarından Moskova'yı uzaklaştıran ve ABD'deki lobilerle aynı zemine ulaşmayı sağlayan bir yapıdır.

Rusya, 1998'de içinde bulunduğu krizden oligarşi ile uzlaşma yoluna giderek çıkabilmiştir. Oligarklarla üst üste yapılan görüşmelerde devlete finansman desteği sağlanmış, devlet 'piyasa' tehdidinden bu sayede kurtulabilmiştir. O dönemde sisteme hakim olan oligark sayısı 10-12 kadardır.¹⁶ 2000 yılı itibariyle yapılan değerlendirmede ise oligark sayısında görülen artış kadar, oligarşiyi yaratan sistemdeki farklılaşma dikkat çekmektedir. 1998 oligarşisi ana olarak petrol, gaz, maden ve bankacılığa dayalı bir yapıyı temsil ederken, 2000 yılında sisteme medya, sanayi, ticaret, bilişim gibi çok yeni alanlar eklenmiştir. Kısacası Rus sistemi 2 yılda bir çok yeni sektörde dev şirketler yaratabilecek dinamizmi yakalamıştır.¹⁷

Rus oligarşisi üzerinde durulmasının temel sebebi, Mavi Akım'ın sahibi konumundaki Gazprom'un da Rusya'da oligarşik bir yapıyı temsil etmesinden, hatta en güçlü oligarşi olarak değerlendirilmesinden kaynaklanır. Gazprom ve o dönemde başında bulunan Rem Vyakhirev, oligarklar içinde en güçlülerden bir tanesidir aynı zamanda.

Rusya, tarihin gördüğü en büyük ve ilginç özelleştirme uygulamalarından birisini yapan ülkedir. Birkaç yıl süren periyotta yaklaşık olarak sanayi ürünlerinin yüzde 90'ı, sanayi işletmelerinin yüzde 80'i özel ellere geçti. 1996 Rusya Ulusal Taraması'na göre işletmelerin yüzde 60'ında kamu sahipliği sıfırlanmıştı. Özelleştirilen işletme sayısı

¹⁵ 'Russia's New Turn', *Green Left Weekly*, (13 Eylül 1999).

¹⁶ *RFE/RL Newslines* (2 Haziran 1998).

¹⁷ *RFE/RL Newslines* (26, 28, 31 Haziran 2000).

18 bin olarak hesaplanıyordu. Bu işletmelerin büyük bir bölümü oligarşinin elinde toplanıyordu elbette.

Batılılar tarafından Robber Barons (Haydut Baronlar) olarak adlandırılan ve 19. yüzyıl Amerikan oligarşisi ile benzeştiği düşünülen Rus oligarşisi içinde ön plana çıkan isimler şöyle sıralanabilir:

Vahit Alekperov (Lukoil), Boris Berezovsky (Otomobil, Aeroflot, medya ve politika), Vladimir Bogdanov (Surgutneftegaz), Anatoly Chubais (UES), Mikhail Fridman (Alfa Bank), Vladimir A. Gusinsky (Media Most), Mikhail Khordorkovsky (Yukos ve Bank MENATEP), Vitali Malkin (Russian Credit Bank), Vladimir Potanin (Oneximbank-Interros), Alexander Smolensky (SBS-Agro), Rem Vyakhirev (Gazprom), Vladimir Vinogradov (Inkombank), Roman Abramovich (Sibneft), Aleksandr Mamut (MDM Bank).¹⁸

Elbette bu oligarklara son dönemde yenileri de eklendi. Yeni oligarklar, büyük ölçüde yukarıda ismi geçenlerin çeşitli işletmelerini satın alarak sisteme girdiler. Kremlin tipi kapitalizm¹⁹ anlaşılan bu sistemin devamı açısından yeterli olanakları sağlıyor.

Oligarşi ile Yeltsin arasındaki ilişkiler her zaman son derece yakın ve üst düzeyde oldu. Yeltsin ailesinin oligarşi sayesinde büyük bir servet kazandığı birçok kez dile getirildi. Ancak Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte devlet-oligarşi ilişkisinde bazı değişiklikler de gözlemlendi. Putin'in medya devi Vladimir Gusinsky ile yaşadığı çatışma ve Gusinsky'nin NTV televizyonuna el konması, Rusya'da devletin oligarşiye verdiği bir gözdağı olarak algılandı. Ancak oligarşik düzen bugün kendisine çizilen sınırlar dahilinde de olsa Rusya'da son derece hakim olduğu bilinen bir gerçek.

Mavi Akım ile oligarşik yapı arasında bire bir bir ilişki bulunur. Oligarkların rahat hareket edebilme, hızlı karar alıp hızlı uygulama yapma, uluslararası sistemle doğrudan ilişki kurabilme yetenekleri, Mavi Akım sürecinin kesintisiz ilerlemesinde çok önemli rol oynadı. Gerek oligarşik yapının kalesi olarak gösterilen Gazprom, gerekse diğer oligarklar Mavi Akım'ın önüne çıkan engellerin kaldırılmasında son derece etkili oldular. Özellikle projenin bir tarafında İsrail'in bulunması, oligarklar içindeki Yahudi ağırlığın rolünü daha da önemli hale getirdi.

Bu yapının en önemli parçası olan Gazprom, dünyanın en gizemli şirketlerinden birisidir. Ünlü araştırmacı Roger Boyes, Gazprom ile ilgili

¹⁸ Marshall Goldman, 'Russia's Robber Barons: The Twelve Men Who Owns Russia's Economy', *MSNBC*, (28 Ağustos 1998).

¹⁹ Kremlin Kapitalizmi tanımlaması Dünya Bankası tarafından da çeşitli yayınlarda zikredilmiştir.

ünlü Secrecy and Blackmail (Gizlilik ve Şantaj) başlıklı makalesinde şu cümlelere yer verir:

*'Gazprom hakkında bir kitap yazmaya karar verdiğimi anlattığımda, Kremlin'i sıkı izleyen bir Polonyalı dostum bana, 'Bu proje insanın ömrünü kısaltır.' dedi. 'Günde 30 tane sigara içmek gibi bir şey mi?' dedim. 'Hayır, Gazprom merkez ofisinin en üst katından aşağıya atlamak gibi.' dedi. Gazprom'un Moskova'daki merkez ofisinin 35 kat yüksekliğinde bir bina olduğunu düşündüm. 'Şayet oraya gideceksem bu işi en sona bırakayım.' dedim.'*²⁰

Gazprom'u anlamak da anlatmak da son derece zordur. Gazprom için çeşitli Batılı yayın organlarında 'Rusya'nın Enron'u' yakıştırması yapılır.²¹ Gazprom'u tanımlayabilmenin en kestirme yolu bence, 'Gazprom'u kontrol eden Rusya'yı yönetir.' demekten geçiyor. Bunun böyle olduğuna yaptığım araştırmadan sonra hiçbir şüphem kalmadı. Gazprom gerçek bir buzdağı ve denizin altında kalan kısmının büyüklüğünü bir bakışta anlamak imkansız.

Rusya'da bir domuz çiftliği sahibini düşünün, doğal gaz kullanarak birçok işini yaparken bir gün gaz borcunu ödeyemeyecek duruma gelir. Sonrası mı? Domuz çiftliği artık Gazprom'undur. Otellerine, bankalarına, gazetelerine bir de domuz çiftliği eklemenin hiçbir sakıncası yoktur Gazprom için.

150 bin kilometrelik boru hattı, 300 binin üzerinde çalışanı, 20 çiftliği, 67 et kombinası, 21 mandırası, bir denizcilik şirketi, iki düzine gazete ve 10'un üzerinde televizyonu, Moskova'nın en işlek bölgesinde oteli, bankaları, sanatoryumu... Gazprom'da yok yoktur. En çok da sırları vardır. Birçok olayda Gazprom'u doğrudan göremezsiniz, ancak varlığını hissedersiniz. Rusya'da birçok sorunun çözümünde bir şekilde Gazprom devreye girer.

Gazprom, Rusya Federasyonu gaz üretiminin yüzde 94'ünü, dünya gaz üretiminin ise yüzde 23'ünü gerçekleştiren bir şirket yapısıdır. Rusya'nın gayri safi yurtiçi hasılasının yüzde 8'ini sağlayan şirket, federal bütçeye vergi geliri olarak yüzde 25 oranında katkı yapar. Gazprom hisselerinin halen yüzde 38.4'ü Rus Devleti'ndedir ve devlet en büyük hissedar konumundadır.

Rusya'daki 47 trilyon metre küp doğal gaz rezervinin yüzde 95'ini elinde bulunduran Gazprom, varlıklar üzerinden yapılabilecek hesaplamalarda dünyanın en büyük şirketleri arasında yer alabilir. Rusya'nın en

²⁰ Roger Boyes, 'Secrecy and Blackmail', *Reuters*, (22 Haziran 2001).

²¹ Paul Starobin ve Catherine Belton, 'Gazprom: Russia's Enron?', *BusinessWeek* (18 Şubat 2002).

büyük şirketi olduğundan kuşku duyulmayan Gazprom'un rezervleri ile piyasa değeri arasındaki devasa farklılığın sebebi birçok uzman tarafından açıklanamamaktadır. Örneğin 2000 yılı itibarıyla rezervlerinin değerinin 40 milyar Dolar; şirketin hisse fiyatları üzerinden piyasa değerinin ise 6.9 milyar Dolar olması hayretle karşılanabilecek bir durumdur.²²

Gazprom için Ruslar bile 'Devlet içinde devlet' tanımlamasını yapar. Rusya'nın iç ve dış politikası üzerinde son derece etkili bir şirkettir. Örneğin Moskova Ukrayna'yı cezalandırmak mı istiyor, Gazprom varsa bu kolaydır. Hemen Ukrayna'yı by-pass eden bir güzergâh geliştirilir ve Kiev boyunun ölçüsünü alır. Polonya hakkında bilgiye mi ihtiyaç var, Gazprom için dert değildir: *'Polonyalılar, yeraltındaki hava gazı dağıtım şebekelerine paralel fiber optik kablo döşeyen Gazprom'un Polonya'nın gizli iletişimini dinlemeye alması ihtimalinden tedirgin durumdadır.'*²³

Doğal gaz olayı ile Rus Devleti'nin gücü arasındaki bağlantıyı çok iyi kurabilmek gerekir. Polonya Dışişleri Bakanlığı ile bağlantılı çalışan think-tank kuruluşu Osrodek Studiow Wschodnich (Doğu Araştırmaları Merkezi) bu bağlantıyı şöyle kuruyor:

*'Gaz endüstrisi, Rusya'da mevcut devlet yapısının üzerine bina edildiği bir temel görevi üstlenir. Bu sektörü Rusya için bu denli önemli kılan üç faktör vardır: 1- Gaz sektörü gelirleri Rus ekonomisinin can damarıdır. 2- Rusya'nın enerji dengelerinde doğal gaz başat unsurdur. 3- Gaz, Rusya'nın uluslararası arenadaki pozisyonunu güçlendirir ve uluslararası manevralarında en önemli silahtır.'*²⁴

Rusya'nın gaz satışlarından elde ettiği gelire 2000 yılında bütçesinin yüzde 25'ini oluşturmaması, iç pazarda enerji tüketiminin yüzde 50'sinin doğal gaza dayalı olması, Rusya'nın başta Baltık Devletleri, Ukrayna ve Belarus olmak üzere Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Finlandiya ve Avusturya gibi ülkeler üzerinde gaz sayesinde önemli bir hakimiyet oluşturmaması, bu bağlantıların doğru olduğunun göstergesidir.

Gazprom, Rusya'nın boru hattı sisteminin bütününe kontrol ettiği için iç pazarda rakip doğal gaz şirketlerinin ortaya çıkması kolay değildir. Bağımsız bir şirket, doğal gazı üretse bile taşıyacak boru hattı konusunda Gazprom'un kapısını çalmak zorundadır. Rusya'da enerji

²² L. Tufan Erdoğan, 'Bir Rus Klasiği: Gazprom', (Mayıs 2001).

²³ Roger Boyes, 'Secrecy and Blackmail', *Reuters*, (22 Haziran 2001).

²⁴ Katarzyna Nalecz, 'Russian Gas Industry', Osrodek Studiow Wschodnich, (20 Şubat 2001), www.osw.waw.pl/en/epub/eprace/01/01.htm.

sektörü reformu olarak adlandırılan ve AB ile IMF'nin zorlamasıyla hazırlanan 2010 Stratejisi adını taşıyan belgenin ilk olarak getirmeye çalıştığı, bağımsız şirketlere Gazprom'un boru hattı ağından yararlanma hakkı sağlamak oldu.

Gazprom'u analiz ederken, iki çok önemli noktaya yoğunlaşmak gerekir. Birincisi, Gazprom şeffaf bir şirket değildir, birçok yolsuzluk ve usulsüzlük iddiasına adı karışmıştır. Rus elitinin ve Rus politik sisteminin sistemden nemalanma araçlarının belki de en güçlüsüdür. Bu yönüyle Batı tarafından Rusya aleyhine geliştirilen söylemlerin odağında yer alır. Yerel ve uluslararası alanda yatırımcılar için cazip olduğu kadar hesap oyunları sebebiyle korkutucu da olmayı başaran bir şirkettir. Özellikle Gazprom- Iтера ilişkisi hep tartışıla gelmiştir.

İkinci önemli nokta, Rusya'nın hegemonik yapısını dünyaya kabul ettirmedeki en önemli aracıdır. Gazprom gibi bir şirket olduğu sürece Rusya'nın dış politika ve hatta ekonomi alanında geniş bir manevra alanına sahip olduğu söylenebilir. Bu sebeptendir ki, Batılı kurumlar Gazprom'u parçalamak, dağıtmak, hatta ortadan kaldırmak için sürekli arayış içindedir. Rusya-IMF ilişkilerinin de, Rusya-AB ilişkilerinin de birinci maddesinde Gazprom'un yer alması şaşırtıcı değildir.

Gazprom öylesine önemli bir şirkettir ki, IMF ile Rusya arasındaki müzakerelerin odağında her zaman Gazprom bulunurdu. IMF ve AB, Rusya'ya sürekli enerji alanında reforma gitmesi, Gazprom'u parçalaması, sistemi diğer firmalara ve yabancılara açması telkininde bulunuyordu. Rusya ise bu isteklere direniyor, Rus kamuoyunda Gazprom'un IMF parası için yabancılara satılacağı yönündeki endişeler keskin biçimde dile getiriliyordu. Bu konuda özellikle 1999 yılında *The Russia Journal*'da yayımlanan üç makale, konunun Rus kamuoyunda algılanış biçimini ortaya koyuyordu. 'Gazprom Yabancılara mı Satılacak?'²⁵ başlıklı makalede Gazprom'daki yabancı hissedar üst limitinin sınırlandırılması için Duma'daki girişimler anlatılıyordu. 'Devlerin Çatışması: Gazprom IMF'ye Karşı'²⁶ başlıklı makalede, IMF'nin Gazprom'u tamamen bir ticari şirket gibi hareket etmeye, iç pazarda düşük fiyatla gaz satma gibi sosyal boyutlarından arındırmaya yönelik zorlamalarının Rusya'da yarattığı sıkıntıya değiniliyor, IMF'nin Gazprom'u küçülterek Rusya'nın uluslararası arenadaki etkinliğini kırmaya çalıştığı vurgulanıyordu. 'Hükümet IMF Parası İçin Gazprom'u Kurban Edebilir'²⁷ başlığıyla yayımlanan makalede ise, Rusya'nın

²⁵ Will Gazprom Be Sold Out To Foreigners?, *The Russia Journal*, (8-14 Mart 1999).

²⁶ Clash Of The Titans: Gazprom Versus IMF, *The Russia Journal*, (3-9 Mayıs 1999).

²⁷ Government May Sacrifice Gazprom For IMF Money, *The Russia Journal*, (17-23 Mayıs 1999).

.....
 : **Vladimir Putin, Rusya**
 : **Devlet Başkanı olduktan**
 : **sonra Rus sistemini**
 : **kontrol etmenin temel**
 : **şartlarından birisinin**
 : **Gazprom'u kontrol**
 : **etmekten geçtiğini**
 : **gösterdi.**

IMF'den 4.5 milyar Dolarlık borç almak için Gazprom'u parçalamaya razı olabileceği endişesi dile getiriliyordu. Bu konudaki bir gazete haberi ise şöyleydi:

: 'Gazprom'un tekel yapısının
 : kırılması amacıyla küçük
 : Gazprom birimlerinin kurulması
 : ve pazarda faaliyet göstermesi
 : biçimindeki IMF planına Gazprom
 : Yönetim Kurulu Başkanı

Vyakhirev sert biçimde karşı çıktı. Vyakhirev, Duma'daki bir oturumda böyle bir yaklaşımın Gazprom'u zayıflatmayı amaçladığını, ABD ve IMF'nin birlikte bu planı uygulamaya koyduğunu savundu. Bunun sonucunda Duma bir deklarasyon hazırlayarak Rusya'da endüstrinin yeniden yapılanmasında Gazprom'un merkezi bir rol oynaması gerektiğini savundu. Vyakhirev'in konuşması reformistler ile anti reformistler arasındaki mücadelenin de bir göstergesi oldu. Gazprom ve Duma arasındaki iyi ilişkiler, kaderin bir cilvesi olarak Yeltsin ve Chernomyrdin ile Gazprom ve Duma'yı karşı karşıya getirdi.²⁸

Gazprom'un en önemli sıkıntılarının başında, büyük ölçüde özelleştirilmiş bir şirket olmasına karşın yüzde 40'a yaklaşan kamu payının etkisiyle adeta bir sosyal denge aracı olarak kullanılması gelir. Gazprom, iç piyasada devletin baskısı sebebiyle inanılmaz derecede ucuz fiyatlarla doğal gaz satışı yapar. Dış piyasaya gaz satmak Gazprom için çok daha karlıdır, ancak ihracatını iç piyasa dengelerine göre yapmak zorundadır. Dolayısıyla Gazprom'un zarar etmesi Rusya'da bir sürpriz sayılmaz. Dünyanın en büyük gaz şirketi, ekonomideki ve politikadaki dengelerin korunması ve iyileştirilmesi için kullanılmaya alışkındır. Sonuç olarak Gazprom, Rus ekonomi ve politikasının denge unsurudur. Burada bizim açımızdan vurgulanması gereken en önemli nokta ise, ödediğimiz fazla paralarla Gazprom'un Rus tüketicilere sübvansiyon yapmasını sağlamamızdır. Söz konusu olan gerçek bir kaynak transferidir ve kaynak bizim cebimizden Rusların cebine akıp gider. Benzer bir durum Avrupa ülkeleri için de geçerlidir.

Vladimir Putin, Rusya Devlet Başkanı olduktan sonra Rus sistemini kontrol etmenin temel şartlarından birisinin Gazprom'u kontrol etmekten geçtiğini gösterdi. Putin, Gazprom'un o sıradaki başkanı Rem Vyakhirev'i Haziran 2001'de görevden aldı ve yerine yakından tanıdığı

²⁸ 'Government May Sacrifice Gazprom For IMF Money', *The Russia Journal*, (17-23 Mayıs 1999).

ve Başbakan olduğu dönemde birlikte çalıştığı Alexei Miller'i getirdi. Vyakhirev ise şirket üst yönetiminde sembolik bir göreve getirildi. Putin aynı zamanda Gazprom Yönetim Kurulu'na da çeşitli yeni isimleri atadı.

Şimdi biraz da Mavi Akım'ın arkasındaki uluslararası desteği inceleyelim:

İsrail

İsrail Gazprom'dan gaz satın almak için niyetini açıkça ortaya koydu. 1997 Temmuz ayında İsrail Altyapı Bakanı Ariel Sharon İsrail'in Rusya'dan gaz alımını 2000 yılında başlatmak istediğini açıkladı. Gaz öncelikle bir boru hattıyla Türkiye'ye gelecek, oradan da büyük ihtimalle Akdeniz'in altına dönecek bir hatla İsrail'e ulaşacaktı.²⁹

İsrail'in Avrasya politikası nedense Türkiye'de üzerinde fazlaca durulan bir konu değildir. Adeta görmezden gelinir, yok farz edilir. Halbuki durum farklıdır, İsrail açısından Avrasya'nın olağanüstü önemi vardır. Amerikan Atlantik Konseyi tarafından yayımlanan 'Orta Avrasya Üzerine Stratejik Değerlendirme' (Strategic Assessment of Central Eurasia) başlıklı rapordan aktaralım:

İsrail küçük ve uzakta bir ülke, o halde bu bölgedeki varlığı bir sürpriz olarak görülebilir. Ancak bunun böyle olmadığı tahmin edilmelidir. İsrail'in bölgeye yönelik en azından dört önemli çıkar noktası sayılabilir.

İlk olarak, İsrail bölgede Arap dünyası ve İran'ın ötesinde dost ve kendisine bağlı ülkeler bulma peşinde. İsrail, örneğin Birleşmiş Milletler'de kritik oylamalarda kendisini destekleyecek ülkelere ihtiyaç duyuyor.

İkincisi, İsrail, büyük bölümü kendisine karşı olan Müslüman ülkelerle iyi ilişkiler kurmak istiyor. Ancak bunu Araplarla yapabilmesi mümkün değil. İsrail ve ABD, Avrasya bölgesinde bağımsızlığını kazanan ülkelerde İran stili fundamentalizmin yaygınlaşmasından büyük endişe duyuyor. Bir gün normalleşeceğini, aktivist pozisyonundan çıkacağını öngören İsrail için uzaktaki bu Müslüman devletler çok önemli.

Üçüncü olarak, İsrail bölgede etkin olarak büyük düşmanı İran'a karşı çok önemli bir avantaj elde ediyor. İsrail'in hem Azerbaycan'daki, hem de Türkmenistan'daki aktivizmi şüphe çekici. İsrail'in Türkmenistan'daki varlığında başı Merhav Grubu çekiyor. Bu grubun başında eski bir üst düzey ajan olan Yosef Maiman bulunuyor. Bu durumda İsrail'in

²⁹ Nezavisimaya Gazeta, (11 Nisan 1997).

İsrail böylece hem Mavi Akım'ı, hem de karşıtı Trans-Hazar'ı destekleyerek sonuçta Avrasya gazına bir şekilde kavuşmayı ve gazın rotasını kontrol etmeyi strateji olarak benimsemiştir.

Japonya

Mavi Akım'daki Japon rolü genellikle görmezden gelinir. Ancak Japonya bir yandan projenin deniz geçişine ilişkin kredinin 600 milyon Dolarlık kısmını temin etmiş, bir yandan da Karadeniz'e döşenen borularını özel bir teknikle imal etmiştir. Mavi Akım'daki Japon kuruluşları arasında ihracat sigorta kuruluşu CIBIK / MITI ile Mitsui, Sumitomo ve Itochu şirketleri yer alır.

Japonya'nın Avrasya'ya bakışı son dönemde Orta Doğu kaynaklarına bağımlılıktan kurtulma üzerine inşa edilmiştir.

Japonya'nın derli toplu bir Avrasya politikasının oluşmasında eski Başbakan Hashimoto'nun büyük rolü oldu. Japon literatürüne 'Haşimoto Doktrini' olarak geçen düşünce sistematğinde Avrasya, Japon dış politikasının merkezlerinden birisi olarak ilan ediliyor, 'Pasifik Bakış Açısıyla Avrasya Politikası' başlıklı bir politika uygulamaya konuluyordu.⁵¹

Japonların Avrasya stratejisi, bu stratejinin enerji projeleriyle bağlantısı ve bu çerçevede Türkiye'nin nereye oturacağı konusunda Japon literatüründe iki tane çok önemli makale tespit ettim. Bunlardan birisi, ünlü Türkolog Masayuki Yamauchi tarafından, diğeri ise Fukuoka Kyushu Üniversitesi Profesörü Takamichi Mito tarafından yazıldı. Her ikisi de son derece derli toplu olarak meseleyi açıklığa kavuşturmakta, benim kafamda Mavi Akım'da Japonların ne işinin olduğuna yönelik soruya cevap getirmektedir.

Masayuki Yamauchi, Haşimoto Doktrini ve Japonya'nın Avrasya'daki Büyük Oyunu konusunda detaylı bir inceleme yapmıştır. Buna göre, Avrasya dış politikası kavramı, ilk defa Temmuz 1997'deki ekonomik dayanışma toplantısında dönemin Başbakanı Ryutaro Haşimoto'nun demecinde kullanıldı. Bu kavram Atlantik Okyanusu'ndan Avrupa'ya kadar olan güvenlik anlaşmasının yeni düzeni ile NATO genişlemesi hakkında Avrupa, Amerika ve Rusya arasında anlaşmaya varılarak Maastricht Antlaşması'nın yarattığı AB ile, Soğuk Savaş'ın Avrupa'daki uluslararası politika ve uluslararası ekonominin yeniden yapılandığı

⁵¹ United States, The Atlantic Council of The United States, *Strategic Assessment Of Central Eurasia*, (Ocak 2001).

yönündeki tanıma dayanır. Haşimoto, yeni yapılanmanın Amerika'dan Atlantik Okyanusu'nu geçerek, önce Avrupa'ya ulaştığını, sonra da Rusya üzerinden geçerek Pasifik'e kadar olan geniş bölgeyi içerdiğini, dolayısıyla Avrasya Dış Politikası özelliğini taşıdığını savundu. Bu tanımdan yola çıkarak, Japon dış politikasına yeni hareketlilik kazandırmak amacıyla 'Pasifik Bakış Açısıyla Avrasya Politikası' tezi ortaya atıldı.

'Ülkemizin bundan sonraki dış politikası, Rusya merkezli olacak' ifadesinden sadece Rusya'yı ön plana çıkarmanın anlaşılmayacağı, daha çok yönlü ve kapsamlı dış politika vizyonu göstermeye yönelik olacağı söylenebilir.

Haşimoto'nun Avrasya dış politikası düşüncesinin, henüz yeniden devlet yapılanması için çaba harcamakta olan İpek Yolu bölgesini ilgi alanının içine alması çok ilgi çekici olup, söz konusu ilgi alanını Orta Doğu ve Güney Asya'ya kadar genişletmeye yönelik stratejik özelliği de var.

Yamauchi'ye göre, Avrasya politikasındaki İpek Yolu bölgesinin önemiyle ilgili şu üç hususu sıralamak mümkün: 1) Hazar denizinde var olan bol miktarda petrol ve doğal gaz kaynağının dünya pazarına enerji teminindeki rolü. 2) Taşımacılık ve doğu-batı arasındaki köprü rolü, 3) Japonya'nın İpek Yolu'na yönelik tarihi imajından kaynaklanan yakınlık ve ona dayanan kültüründen ekonomisine kadar çok yönlü ilişkinin yaratılabilmesi ihtimali.³²

Haşimoto'nun büyük amacı, tesadüfen ortaya çıkan bir şey değildi. Söz konusu bakış, Çin, Güney Kore ve Rusya gibi ülkelerle daha iç içe bir ilişki oluşturmakla beraber, Kuzey Kore ile olan ilişkiyi de yenilemek suretiyle bölgede tekrar etkin bir rol üstlenebilmeyi ifade eder.

Hashimoto Doktrini çerçevesinde Japonya bugün dünyada Avrasya bölgesinde en fazla ODA (Official Development Assistance- Resmi Kalkınma Yardımı) kredisi veren ülke konumuna geldi. Orta Asya ve Kafkaslar'a verilen faizli krediler bütün bölgeye verilen kredilerin yüzde 78.4'ünü (190 milyon Dolar) teşkil ediyor. Japonya, Orta Asya'ya verilen ODA yardımlarında dünyada birinci sırada yer alıyor.

Meseleye Japonya'nın enerji güvenliği çerçevesinde bakan Takamichi Mito ise³³ Japonya ile Rusya arasında özellikle enerji

³² Masayuki Yamauchi, 'Japonya- Rusya İlişkisi ve İpek Yolu Bölgesi', *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 15, (Temmuz 2001), ss. 113-121.

³³ Takamichi Mito, *Japanese Energy Security and Changing Global Energy Markets*, The Center For International Economy and The James A. Baker III Institute for Public Policy, Rice University, Mayıs 2000.

alanında, ekonomik işbirliğine gidildiğini ve Japonya'nın Rusya'ya finansal destek sağlamak amacı ile sorunları rafa kaldırdığını söyler. Mito, ilk maddi desteğin Türkiye ile Rusya arasındaki doğal gaz boru hattı (Mavi Akım) inşaatını finanse etmek için kullanılacağını da altını çizer. Mito'nun bu konudaki görüşü şöyle:

'Japonya enerji kaynaklarının gerek petrolden diğer kaynaklara doğru, gerekse coğrafi olarak çeşitliliğini sağlarken; Rusya ise, ekonomik yeniden yapılanmasında duyduğu sermaye ihtiyacını sağlaması yönüyle Uzakdoğu Rusya'daki ortak enerji yatırımlarından çıkar sağlayacaktır. Japonya Başbakanı Mori bu gerçeğin farkında olmalı ki Başkan Putin ile olan gayri resmi görüşmesinden kısa bir süre önce Japonya-Rusya ekonomik ilişkisinin lokomotif konumunda olan Rusya'ya verilecek Japon kredisini onayladı. Gelişen ilişkilerin ilk sonucu olan bu kredi, Rusya'nın doğal gaz yatırım şirketi olan Gazprom'un Mavi Akım Projesi çerçevesinde Karadeniz üzerinden Türkiye'ye döneceği doğal gaz boru hattının finansmanı için 626 milyon Dolar olarak gerçekleşti. Japon kurumu olan Hükümetin Uluslararası Ortaklık Bankası (bilinen adıyla Uluslararası Ortaklık Kurumu) 331 milyon Dolar ve Fuji Bank liderliğindeki konsorsiyum da 295 milyon Dolar kredi verecek. Bu destek, 400 km uzunluğunda ve yer yer derinliği 2000 metreyi bulan boru hattının yapımını finanse edecektir. Bu yapım çalışmasının üçte ikisinden fazlası Japonya'dan ithal edilecek özel çelik borular gerektiriyor. Japon ticaret şirketleri olan Mitsui, Sumitomo ve Itocu'nun zaten anlaşmaya girmesi dolayısıyla, Japon kredisi hem Japonya'nın hem de Rusya'nın ekonomisine ivme kazandıracak. Gazprom gibi başı çeken bazı büyük Rus şirketleri ile ekonomik ortaklıklar kurmak Japonlar'a uzun vadede ekonomik çıkarlar sağladığı gibi, Japonya'nın enerji güvenliğini de artırıyor. Bu ilişki, aynı zamanda MITI, Dışişleri Bakanlığı ve Japon Milli Petrol Şirketi'nin desteğine de sahiptir.'

İtalya

İtalya da Avrasya pastasından pay almak üzerine devlet politikası oluşturan ülkeler arasındadır. İtalyanların dünyaya armağan ettikleri dev hidrokarbon şirketi ENI'nin kurucusu Enrico Mattei, Sovyetler Birliği ile yaptığı stratejik işbirliği anlaşması ile Yedi Kızkardeşler'i çok rahatsız etmiş, hemen ardından da jeti şüpheli bir kazada yere çakılmıştır.³⁴

³⁴ Daniel Yergin, *Petrol*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları), s. 611.

.....
 : **Avrupa içinde etkinliği**
 : **giderek artan bir şirket**
 : **görüntüsü çizen ENI, gaz**
 : **alanında çok önemli bir**
 : **varlık noktasına ulaştı.**

Ente Nazionale Idrocarburi-
 yen, ya da kısaltılmış adıyla ENI,
 : Mavi Akım'ın yarı yarıya ortağıdır.
 : Karadeniz'de 2150 metre derin-
 : liğe kadar boruyu döşeyen ve
 : bütün dünyayı hayrete düşüren
 : de ENI'nın alt şirketi Saipem'dir.

ENI, bütün diğer Batılı petrol şirketleri gibi tam anlamıyla entegre bir şirkettir. Enerji endüstrisinin bütün alanlarında olduğu gibi, finans ve telekomünikasyon alanlarında da faaliyet gösterir. Şirket enerji, telekomünikasyon, kimya, mühendislik, metalurji ve finans alanlarında faaliyet gösterir. Dünyada beş kıtada 70 ülkede operasyonlar yapar.

Avrupa içinde etkinliği giderek artan bir şirket görüntüsü çizen ENI, gaz alanında çok önemli bir varlık noktasına ulaştı. ENI Avrupa'da Orta Avrupa, Türkiye, Rusya, İtalya ve İber yarımadasına gaz taşıyan ve pazarlayan bir şirket olarak emperyal bir yapıyı temsil ediyor.

ENI, belki de ilk patronu Mattei'nin ölümüne yol açan kararı, 1990'lı yılların sonunda bir kez daha uygulamaya koymaktan kaçınmadı. Rusya ile stratejik ortaklığa giden ENI, bu ortaklığın en önemli aşamalarından birisini Mavi Akım'a dahil olarak yerine getirdi. ENI'nin projeye girmesi, Avrasya coğrafyasının kaderine etki eden gelişmeler zincirini de yarattı.

1998 Şubat'ında Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in İtalya ziyareti sırasında ENI ile Gazprom arasında işbirliği anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, 1950'lerde Batı'ya Rus petrolünün kapılarını açan Mattei'nin anlaşması kadar büyük önem taşıyordu ENI için. Anlaşmaya göre; 1) İki şirket çeşitli ülkelerde ortaklaşa olarak her türlü yatırımı yapabilecek, 2) ENI'nin büyük yatırımı Astrakhan sahasının geliştirilmesi ve aranmasını gerçekleştirecekler, 3) Doğal gazın taşınmasını optimize edecek taşıma projelerini yürütecekler, 4) Elektrik ve kojenerasyon alanında işbirliği yapacaklardı. 2010 yılında ENI'nin alt şirketi Snam'ın Rusya'dan gaz ithalatı yıllık 28 milyar metreküpü aşacaktı.

ENI ile Gazprom arasındaki anlaşma, İtalyan-Rus ortaklığının doğal gaz bölümünü oluşturuyordu. Petrol alanındaki işbirliği de bir süredir yürüyordu. 1994 yılında AGIP ve Lukoil Rusya'daki madencilik çalışmalarında işbirliği içeren bir anlaşma imzalamışlar, şirketler aynı zamanda Kazakistan'ın devasa gaz ve petrol sahası Karaçaganak'ta ortaklığa gitmişti.

İtalyan-Rus ortaklığının önemli sonuçlarından birisini de, ENI'nin Hazar petrolünün taşınmasında Rusya'yı en önemli güzergâh yapacak olan Caspian Pipeline Consortium (CPC) boru hattında yer alması

.....
ENI'nin Rusya ile stratejik ortaklığa gitmesinin ardındaki temel sebep, şirketin geleceğe yönelik özellikle gaz stratejisinde büyük çaplı bir değişikliğe gitmesiydi.

 oluşturuyordu. Tam kapasiteye çıktığında Bakü-Ceyhan boru hattından daha fazla petrolü Tengiz'den Rus toprakları üzerinden Karadeniz'e kadar taşıyacak boru hattından ENI de yüzde iki pay alıyor, böylece hem Rusya'ya uluslararası platformda önemli bir destek sağlıyor, hem de kendisi için 'çoklu hat' stratejisi yaratıyordu. Çünkü ENI bölgedeki petrolünü taşıyacak birden fazla güzergâha yatırım yapıyor, CPC'den sonra Bakü-Ceyhan hattından da hisse alıyordu.

ENI'nin Rusya ile stratejik ortaklığa gitmesinin ardındaki temel sebep, şirketin geleceğe yönelik özellikle gaz stratejisinde büyük çaplı bir değişikliğe gitmesiydi. ENI gaz alanındaki stratejisini, 'Serbestleştirilen gaz pazarında büyük bir Avrupalı ve uluslararası oyuncu olarak yer almak' olarak kurguladı.

ENI'nin Hazar'daki etkin konumu, onu dünya arenasında da daha fazla önem kazanan bir şirket haline getirdi. Gerek sahip olduğu teknolojik üstünlük, gerekse İtalya gibi bölge ile hiçbir zaman sorunu olmamış bir ülkeye ait olması, ENI açısından avantajlar yarattı. Ancak ENI'nin Astrakhan sahasındaki hidrokarbon rezervlerinin yüksek oranda sülfür içermesi ve pahalı desülfirizasyon işlemlerine ihtiyaç duyulması, İtalyan devi açısından bir handikap olarak görülüyor.

ENI, İran'ın dev gaz sahası Güney Pars'ın geliştirilmesi projesinde de yer aldı. Petropars ve NIOC ile imzaladığı anlaşma ile İran'da ENI önemli bir konuma yükseldi.

ENI'nin varlığını sürdürdüğü bir diğer dev proje ise Mısır'daki gaz sahalarının geliştirilmesi. Mısır'daki rezervleri büyük ölçüde kapatan ENI, Mavi Akım'dan gaz bekleyen İsrail'in karşısına Mısır'da da çıktı. Mısır gazının İsrail'e götürülmesi için oluşturulan proje çerçevesinde İsrail ile ENI'nin kaderleri birleşti. Ancak İsrail'in alternatif gaz projesi Mavi Akım'da da bu iki oyuncu aynı masaya oturdular.

ENI, İtalya-Rusya ticaretinin yüzde 30'unu gerçekleştiren dev bir yapı olarak tanımlanabilir. İtalya'nın doğal gaz tüketiminin yüzde 30'unun Rusya'dan yapılan ithalatla karşılanması da anlamlıdır.

Mavi Akım, ENI'nin Rusya, Hazar Bölgesi, Türkiye ve Orta Doğu'ya yönelik yeni stratejik politikalarının en önemli aşamalarından birisini oluşturuyor. Bütün diğer önemli yanları bir kenara bile bırakılsa, ENI

Mavi Akım sayesinde Astrakhan ve Karaçaganak sahalarında ürettiği gazı bölgenin tek gaz tüketicisi Türkiye'ye satma imkanı bulacak. Hatta bu gaz gelecekte Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya kadar taşınacak. Böylece hem ENI sınırlar ötesinde operasyonların bir numaralı aktörü olacak, hem de gazına hazır pazar yaratmayı başaracak. Özellikle Türkiye'nin gaz ihtiyacının hızla artacağı varsayımına göre ENI Türkiye pazarında aktif bir rol oynamayı planladı.

ENI'NİN HAZAR PROJELERİ³⁵

Proje	Yer	Tahmini rezerv		ENI'nin payı %
		Petrol, milyon varil	Gaz milyar metreküp	
Kaşagan	Kazakistan	2,500	3,000	16.26
Karaçaganak	Kazakistan	5,000	1,300	32.5
Kürdaşı	Azerbaycan	700	-	25
Şahdeniz	Azerbaycan	2,500	1,000	5
Kuzey Astrakhan	Rusya	n/a	n/a	50

Almanya

'...Uluslarımız arasındaki doğrudan temas son yıllarda her iki tarafı da sevindirecek bir şekilde gelişmiştir. 160 tane Alman ve Rus kenti ve belediyesi ortaklaşa çalışmaktadır. Binlerce Alman ve Rus genci diğer ülkede eğitim görmüştür ya da kendini geliştirmiştir...'³⁶

Almanya Başbakanı Gerhard Schröder, Almanya'nın Rusya politikasını anlatırken bu sözlerle iki toplum arasındaki etkileşimi ifade ediyor.

Almanya, Rusya'yı tanıyabilmenin ön şartlarından biridir. Rusya'nın ardındaki gizli güç olarak tanımlanır. Avrasya'da nüfusu bulunan ender ülkelerden birisi olarak bölgeyle olağanüstü ilgilidir. Rusya'da geniş bir Alman ekolü vardır ve Rus tarafı atacağı adımlarda Almanya'nın yaklaşımlarına büyük önem verir. Boris Yeltsin'in oligarşik Rus devleti yapısından Alman ekolünde yetişen Putin'in disiplinli devlet ekolüne geçiş kararı Rusya açısından anlamlı bir karardır.

Mavi Akım'da cevabı net olmayan sorulardan bir tanesi de, Avrupa'nın bu projeye karşı tutumunu hiçbir zaman sertleştirmemesiydi. Bunda bir nebze İtalyanlar'ın projenin tam kalbinde yer almasının

³⁵ Kaynak, *Russian Energy*, (29 Nisan 2002).

³⁶ Gerhard Schröder, 'Almanya'nın Rusya Politikası', *Die Zeit*, (15 Nisan 2001).

etkisi olduğu aşikârdır. Ancak benim ulaştığım sonuç, bu işin gerçek sebebinin Almanya olduğudur. Almanya'nın bu projeye, genelde de Rusya'ya bakışı son derece ilginçtir. Alman şirketlerinin gizli bir şekilde projede yer aldığını bilenlerin sayısı son derece azdır.

Almanya'nın meseleye bakışı son derece nettir: Rusya ile her alanda daha çok işbirliği. Bu işbirliğinin boyutlarına şöyle bir bakmakta fayda var:

Rusya'da ekonomik krizin en ağır biçimde yaşandığı 1998 yılının sonu itibarıyla derlenen rakamlara göre, Almanya Rusya'nın sadece en büyük ticaret partneri değil, aynı zamanda Rusya'daki en büyük yabancı iş topluluğunun bağlı bulunduğu ülke. Aralık 1998'de 940 Alman şirketinin Rusya'da ofisi bulunuyordu. Yanı sıra, 694 adet Alman-Rus joint venture şirket, yüzde 100'ü Alman sermayeli 394 iştirak...³⁷ Alman yatırımcıların en önemli özelliği, diğer ülke yatırımcılarının aksine Rusya'nın ekonomik olarak potansiyel içeren bütün bölgelerine girmiş olmalarıydı. Almanların bir başka ayırtıcı özelliği de sadece arz sağlayan bir yapıdan çıkıp yerel düzeyde üretimi sürükleyen bir yapıya geçmeleri idi.

1998 krizi Almanlar tarafından son derece sakin karşılandı, çünkü Almanlar uzun vadeli krizlerle diğerleri arasındaki farkı çok iyi biliyorlardı. Alman hükümeti de firmalara Rusya'dan çıkmamaları konusunda sürekli telkinde bulunuyordu.³⁸ Dolayısıyla Almanlar yabancı bir ülkede gerçek manada bir kriz yönetimi yapıyorlar, kriz sonrasındaki Rusya ekonomisinden daha çok pay almanın altyapısını hazırlıyorlardı. Ünlü bisküvi firması Bahlsen, kimya devi Henkel, mobilya üreticisi İkea Germany, Moskova'da geleceğe umutla bakan Alman şirketlerinden bazılarıydı. The Volkswagen AG ve BMW Rusya'da satışlarını hızlı biçimde artırıyorlardı.

Enerji sektörü Alman-Rus ortaklığının en üst düzeyde gerçekleştiği alanlardandı. Birçok Alman ve Rus şirketi arasında ortak projeler yürütülüyor, birçok Alman şirketi Rus şirketlerinin hisselerini alarak Rusya'da yerleşik hale geliyordu. Örneğin Bayernwerk AG Rus elektriğinin Almanya'ya getirilmesi için Anatoly Chubais'in United Electroenergy System of Russia (RAO EES Rossij) şirketi ile anlaşıyor, 1999 Martı'nda Alman BASF şirketinin iştiraki Wintershall Gas GmbH ile Gazprom birçok arama, üretim ve taşıma projesi için ortaklık kuruyor-

³⁷ Russian Transition, *Challenges For German and American Foreign Policy*, The John Hopkins University American Institute for Contemporary German Studies, s. 17.

³⁸ Ibid.

Rusya'ya bağımlıydı. 2000 yılında ülkenin ithal ettiği 75.7 milyar metreküp doğal gazın 34.6 milyar metreküpü Rusya'dan geliyordu. Kalan kısmı ise büyük oranda Hollanda ve Norveç'ten yapılan ithalat oluşturuyordu. AB içindeki bağımlılık tartışmalarına karşın Almanya'nın ciddi anlamda Rusya'ya bağımlılıktan endişe duyduğunu söylemek mümkün değildi. Çünkü Almanya Rusya'yı bir şekilde kontrol edebiliyor, enerji yatırımlarında ortak hareket edebiliyordu. Hatta 1997 yılında Alman bankaları Rus gazını Batı Avrupa'ya taşıyacak boru hattı için 2.5 milyar Mark kredi açtılar. Ruhrgas'ın Gazprom'a yaptığı yatırımların ardında da bu bağımlılığı kontrol edebilme ihtiyacı bulunuyordu. Almanya'nın artan çevreci baskılar sebebiyle nükleer enerjiden hızla çekilmesinin doğal gaza geçişi hızlandırması, Almanya'nın Rusya üzerine daha fazla kafa yormasına yol açıyordu.

Almanlarla Ruslar arasındaki derin ve stratejik işbirliğine daha çok sayıda örnek gösterilebilir. Ancak kritik doğal gaz sektörü başta olmak üzere gelinen nokta, iki ülkenin hem ekonomik adımlarda hem de dış politik gelişmelerde birlikte hareket ettiklerinin en önemli göstergesidir. Türkiye'de Mavi Akım projesi ile ilgili gelişmelerin hızı, Avrupa Birliği'nin projeyle ilgili olumsuz bir ifade kullanmaktan sürekli kaçınması, Almanların projenin gizli ortağı olmasından kaynaklandı. Çünkü Alman şirketlerinin Gazprom'daki önemli orandaki payları bir yana, iki ülkenin kader arkadaşlığı yaptıkları aşıkardı.

Projenin Hedefi

Mavi Akım projesinin gerçekte hangi hedefe dayandığı konusunda yapılan tartışmalarda bir konu hep gözden kaçırıldı. Türk kamuoyu, olaya hep Türkiye piyasasının Rusya tarafından ele geçirilmesi penceresinden baktı. Ancak asıl olan belki de Türkiye piyasası değil, dev Avrupa pazarıydı.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile gaz alışverişine bakışında ise daha farklı etkenler rol oynuyordu. Bu konuda en önemli değerlendirmelerden birisini yapan Dr. Natalya Ulchenko,⁴⁰ öncelikle uluslararası piyasada enerji kaynaklarının pazarlanmasının en önemli yönünün, ticari boyutun siyasi boyutla iç içe geçmesinde yattığını, petrol ve doğal gaz ihracatının ihracatçı ülkeye ekonomik ve siyasi üstünlükler sağlamasının, ihracatçı ülkeler arasındaki rekabeti şiddetlendirdiğini vurgular. Rus uzmana göre, Türkiye'nin jeopolitik konumu, uluslararası piyasaya sürdüğü mallar içerisinde enerji kaynaklarının oranı yüzde 85'i

⁴⁰ Natalya Ulchenko, Rusya ve Türkiye'nin Güvenliğinde Enerji, İhracat ve İthalatın Rolü' *Avrasya Dosyası*, Rusya Özel, Kış 2001, Cilt 6, Sayı 4, ss. 141-154.

bulan Rusya'nın doğal gaz ve petrolünün ihracatına geniş geçiş fırsatları sunmaktadır. Bu büyük komşumuzun Türkiye ile enerji hammaddeleri üzerine ticaretinin, bu ülkenin dış politika zemininde özel anlamları bulunmaktadır. Ulchenko'ya göre *'Önce Sovyet, ardından da Rus tarafı, 1984 yılı anlaşmasının işlevini sadece ekonomik amaçların gerçekleşmesi için sınırlamamış, bazı politik amaçları gerçekleştirmek için de kullanmıştır.'* Türkiye ile teknik-ekonomik işbirliğinden uzun vadeli politik yararlar sağlamayı amaçlayan Sovyet tarafı, gelişmekte olan ülkelerle ekonomik işbirliği doktrini uygulamaktaydı. Bu nedenle 1967'de imzalanan bir anlaşma ile Türk devlet sektörü için sanayi müesseseleri kurmayı amaçlamıştır. Bu müesseselerin uzmanlaşması konusunda ağır sanayi sektörü tercih edilmiştir. Ancak Türkiye'nin ekonomik model tercihi bir süre sonra bu politikayı geçersiz kılmış, bunun üzerine de Sovyet tarafı için Türkiye'yi ekonomik açıdan ilgilendirecek yeni bir hususa gereksinim ortaya çıkmıştır. Bu da Sovyet doğal gazının uzun vadeli satışı ile başarılı biçimde sağlandı.

Rusya'nın Türkiye piyasasına bakışı da Sovyetler Birliği'nden farklı değildi. Hegemonik bakış ve enerji diplomasisi Rus dış politikası açısından atlanmaması gereken unsurlardır.

Bugüne kadar Türkiye'nin doğal gaz talebiyle ilgili projeksiyonlar ve Mavi Akım ile ilişkisi yeterince tartışıldı. Türkiye'nin gaz talebinin bilinçli olarak şişirildiği, Rus gazına ihtiyaç duyulması için gereksiz doğal gaz santrallerinin planlandığı uzun uzadıya ele alındı. Ancak Mavi Akım için asıl incelenmesi gereken konu belki de Türkiye üzerinden Avrupa piyasasını kontrol etmeye dayanan Rus stratejisidir.

Rusya Avrupa'nın en büyük gaz tedarikçisidir. AB ise Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma peşindedir. Avrupa Birliği'nin Rusya'ya bağımlılığını azaltması için üç önemli proje geliştirildi. Birincisi Kuzey Afrika gazının Avrupa'ya ihracatının artırılması ki bu konuda belirli bir hızın üzerinde hareket edilemiyor. Büyük ölçüde finansman sorunları ve teknik sorunlar yaşanıyor. İkinci proje Orta Doğu gazının Avrupa'ya taşınması. Ancak İran ve Irak ile Batı arasındaki sıkıntılar, ABD'nin her iki ülkeye yönelik sert tutumunun yatırım imkanlarını ortadan kaldırması, bu alternatifin hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engel. Üçüncü ve en önemli proje ise Orta Asya ve Kafkasya gazının Avrupa'ya taşınması. Bütün kavga da üçüncü alternatif üzerinde dönüyor.

AB'nin Orta Asya ve Kafkasya gazını, daha doğrusu Türkmenistan ve Azerbaycan gazını alabilmesinin temel koşulu, ara tüketim pazarı olan Türkiye'nin bu gazları bir miktar tüketmesi. Türkiye'nin alıcı ülke olması durumunda, Türkmenistan'dan Hazar geçişli boru hattının

Türkiye'ye ulaştırılması, Türkiye üzerinden de Avrupa'ya geçiş yapması oldukça kolaylaşacak. Ancak temel sorun, Türkiye'nin gaz ihtiyacının çözümü için bir başka yolu, Rusya'yı seçmesi. Türkiye'nin gaz teminini öncelikle Rusya üzerinden yapmasının en önemli etkisi, Türkmen ve Azeri gazını tüketmesini engellemesi, böylece bu ülkelerin gazlarının Avrupa'ya taşınmasının olanaksız hale gelmesi.

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik temel stratejisi, Türkiye'nin gaz ihtiyacını büyük ölçüde tek başına karşılayarak Türkmen ve Azeri gazının Türkiye'ye taşınmasını mümkün olduğunca geciktirmek, böylece AB'ye gaz teminindeki liderliğini devam ettirmek. Rusya bu planı en azından Avrupa'ya gaz satışını büyük ölçüde artıracak devasa Yamal Projesi'ni tamamlayana dek uygulamak istiyor.

Avrupa Komisyonu Green Paper adı altında, AB'nin enerji durumunu ve geleceğe bakışını yansıtan bir rapor yayımladı. 30 Kasım 2000 tarihinde açıklanan Green Paper, AB'nin enerji haritasını çıkarıyor, sıkıntıyı ortaya koyuyordu. Green Paper'a göre AB'nin karşı karşıya bulunduğu en önemli sorun, enerji alanında dışa bağımlılığının başına dert açabilecek noktaya gelmesiydi.

AB, dünya gaz rezervlerinin yüzde ikisine sahip ve bu rezervlerin 20 yıllık bir kullanım ömrü olduğu düşünülüyor. AB'deki rezervlerin yüzde 56'sı Hollanda'da, yüzde 24'ü ise İngiltere'de bulunuyor.

AB, enerjide dışa bağımlılığını 1973'teki yüzde 60 seviyesinden 1999'da yüzde 50 seviyesine düşürmeyi başardı. Bunda Kuzey Denizi'ndeki kaynakların geliştirilmesi ve üretilmesi önemli rol oynadı. Ancak geleneksel noktada yeniden tehlike sinyalleri duyulmaya başlandı. Hesaplamalar, 20-30 yıllık bir süreçte dışa bağımlılık oranının yüzde 70'e yükseleceğini gösteriyor. Dışa bağımlılığın petrolde yüzde 90, doğal gazda yüzde 70, kömürde yüzde 100 oranında gerçekleşeceği tahmin ediliyor.

AB'de mevcut doğal gaz tüketiminin yüzde yüzde 40'ı ithalatla sağlanıyor. Bu oran yüzde 70'e yükselecek. Tüketim artışının karşılanmasındaki temel alternatifler Rusya, Norveç, Kuzey Afrika (özellikle Libya ve Cezayir). Ancak Kuzey Sibirya'da yeni gaz sahalarının keşfedilmesi, Rusya'nın en önemli alternatif olmasına yol açıyor.

AB'nin bağımlılık tablosu⁴¹

Yakıt	Mevcut dış bağımlılık (%)	Gelecekteki dış bağımlılık (%)
Petrol	76	90
Doğal gaz	40	70
Kömür	50	100

Enerjide bu denli dışa bağımlı hale gelecek olan AB'nin transit ülkelerle tatminkâr ilişkilere sahip olma zorunluluğu bulunuyor. Hazar kaynaklarının taşınması için Türkiye, Ukrayna, Baltık Devletleri, Kafkasya ülkeleri çok önemli. Özellikle AB'ye aday konumdaki Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'nın önemli misyonlarının olacağı düşünülüyor.

AB'nin doğal gaza yönelmesindeki temel etken, karbondioksit emisyonlarındaki azaltım kararı ve nükleer enerji konusunda duyulan kaygılar olarak ortaya çıktı.

.....
AB'nin doğal gaza yönelmesindeki temel etken, karbondioksit emisyonlarındaki azaltım kararı ve nükleer enerji konusunda duyulan kaygılar olarak ortaya çıktı.

AB, dünya enerji tüketiminin yüzde 14-15'ini gerçekleştiriyor ve bunu dünya nüfusunun sahip olduğu sadece yüzde 6'lık bölümüyle yapıyor. Dünya petrol tüketiminin yüzde 19'u, doğal gaz tüketiminin yüzde 16'sı, kömür tüketiminin yüzde 10'u ve uranyum tüketiminin yüzde 35'i AB'de gerçekleştiriliyor.

AB içindeki beklentiler, dünyada elektrik üretiminin 2020-2030 döneminde yüzde 40-45 oranla doğal gaza dayalı gerçekleştirilmeye başlanacağı şeklinde.

AB, 1999 itibarıyla gaz ithalatının yüzde 41'ini Rusya'dan, yüzde 29'unu Cezayir'den, yüzde 25'ini Norveç'ten, yüzde 5'ini de diğer ülkelerden gerçekleştirdi.

Doğal gazda AB'nin en önemli sıkıntılarından birini, tedarikçi ülkeler arasında rekabet yaşanmaması oluşturuyor. Bunun da ötesinde, 2010 yılına kadar gaz fiyatlarında yüzde 20'yi bulacak artışlardan endişe ediliyor.

AB'nin mevcut projeksiyonlar çerçevesinde 2020 yılından itibaren 100 milyar metreküplük fazladan doğal gaz ithal etme zorunluluğu

⁴¹ Kaynak: Greenpaper.

doğacağı öngörülüyor. Başta Rusya olmak üzere tedarikçi ülkelerin temel manevra stratejileri, bu arz açığını mümkün olduğu ölçüde tek başlarına kapatabilmek olarak kurgulanmış durumda.

AB'nin doğal gaz alanında Rusya'ya bağımlılığının yüzde 41'lik seviyeden yüzde 60'a çıkacağı düşünülüyor. Rusya konusunda AB'nin en önemli endişesini ise, bu ülkenin Doğu Asya'daki dev pazarlara girmesi ihtimali oluşturuyor. AB kaynakları, Rusya'nın devasa rezervlerini satacak ikinci büyük pazara girmesi durumunda fiyat konusunda AB'ye sağladığı toleransı devam ettirmeyebileceğini, bu alanda önemli bir rekabet handikapının ortaya çıkabileceğini düşünüyorlar.

AB, enerji arzını çeşitlendirmek, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerin enerji kaynaklarını kendisine çekebilmek için INOGATE, TRACECA gibi programları uygulamaya koymuş durumda.

AB pazarına Rusya açısından bakarsak, Gazprom'un da Avrupa ülkelerine yoğun ölçüde ihracat bağımlılığı içinde olduğu ortaya çıkar. Gazprom'un toplam gaz satışlarının ortalama üçte birini Avrupa ülkelere gerçekleştirmesi, buna karşın gelirlerinin yüzde 73'ünü bu ülkelerden elde etmesi, karşılıklı bağımlılığın en önemli göstergesidir. Gazprom satışlarını büyük ölçüde Rusya piyasasına ve BDT ülkelerine düşük fiyatlarla yaptığından, genel gaz satışlarından elde ettiği gelirler düşük kalmakta, ancak söz konusu Avrupa piyasası olunca fiyatlar normale dönmektedir.

2000 yılında Avrupa'nın gaz tüketimi 458,8 milyar metreküp düzeyinde gerçekleşirken, Gazprom'un Avrupa'ya ihraç ettiği gaz miktarı da 129 milyar metreküp oldu. Böylece Gazprom bütün Avrupa'nın gazının yüzde 28'ini temin eden bir şirket olma özelliğini sürdürdü.⁴²

Ülke	Gazprom'un pazar payı (%)⁴³
Almanya	43
İtalya	34
Fransa	33
Türkiye	72
Avusturya	65
Finlandiya	100
Yunanistan	94
İsviçre	15

⁴² Gazprom, *The Sleeping Giant*, Aton Capital Group Report, 2000.

⁴³ Kaynak: *Gazprom: The Sleeping Giant*, Aton Capital Group 2000.

Rusya'nın enerji alanında temel hedef pazarını Avrupa Birliği olarak oluşturduğunu gösteren en önemli gelişmelerden birisi de 2002 yılında yaşandı. Rus kabinesi, AB'nin telkinleri doğrultusunda enerji sektörünü 18 yıl içinde liberalize edecek bir planı tereddütle de olsa kabul etti.⁴⁴ Planla Rusya kendi iç pazarını stratejik tüketiciler ve diğerleri olarak ikiye ayırmayı kabul etti, gaz ve elektrik tekellerinde yeniden yapılandırmaya gidilmesini ve kömür kullanımının iki katına çıkarılmasını öngördü. Kömür kullanımının artması, Gazprom'un daha fazla gazı uluslararası piyasalara hem de iç piyasa fiyatlarının 10 katına satabileceği anlamına geliyor.

Rusya'nın Avrupa pazarını ele geçirmesinin temel yolu öncelikle Türkiye pazarını tam olarak doyurmaktı. Çünkü Türkiye gaza ihtiyaç duyduğunda çeşitli projeler harekete geçirilebilir, Türkiye'ye gaz satabilen projeler Avrupa'ya gitmek için de avantaj yakalardı. Mavi Akım ile Trans-Hazar rekabetindeki temel gerekçe buydu ve Türkiye pazarına ilk giren projenin diğerini uzun bir süre gündemden sileceğini herkes çok iyi biliyordu. Makalenin en başında Duma'da 1999 yılında Mavi Akım'a vergi avantajı tanınmasına yönelik görüşmelerde Gazprom'un sunduğu özel bir rapordan cümleler yer alıyordu. Ruslar, ilk yumruğu vuranın kazanacağını açıkça dile getirmekten çekinmiyorlardı.

Sonuç

Mavi Akım konusunda yapılan çalışmanın zorunlu unsurları arasında yer alan ve kitabımda uzun biçimde üzerinde durduğum Mavi Akım-Trans Hazar çekişmesine ve Türkiye'de siyasetçi- bürokrat takımının icraatlarına bu makalede yer vermeye gerek duymadım. Çünkü;

1. Mavi Akım'ın asıl olarak hegemonik bir proje olduğu, Kremlin'in enerji diplomasisi içinde kilit projeler arasında yer aldığı;
2. Projenin sadece Rusya'ya ait bir proje olmadığı, çeşitli ülkelerin desteği ile gerçekleştirildiği;
3. Projenin ana hedefinin Türkiye pazarını değil, bir yandan Orta Doğu, diğer yandan da Avrupa pazarlarını ele geçirmeye yönelik oluşturulduğunu bilmek daha önemli görülmektedir.

Bu tespitler çerçevesinde çok önemli ve bilinmesi gereken bir diğer konu, projeye derin biçimde muhalefet ettiği düşünülen ABD'nin bilinenin aksine projenin aleyhine hemen hiçbir faaliyet yürütmemesidir.

⁴⁴ *Rusya'nın Dünya Düzenindeki Yeni Konumu*, (DEİK, Temmuz 2002).

CSIS uzmanlarının bazı makaleleri dışında kurumsal olarak ABD'nin Mavi Akım'a muhalefet ettiğine dair hiçbir bulgu mevcut değildir. Buna karşın ABD'nin İran gazı projesine çok şiddetli muhalefet ettiği bilinmektedir.

Mavi Akım özelinde yaşadığımız bölgeyi irdelerken hiç unutmamamız gereken şey, görünenin çok ötesinde boyutları bulunan görünmeyenleri bulabilmek gerektiğidir. İsrail'i, Almanya'yı, Japonya'yı, İtalya'yı olup bitenle ilişkilendirebilmek, Rusya'nın küllerinden doğuşunu analiz edebilmek, Avrasya'nın çaresizliğini, ABD'nin ikiyüzlülüğünü somuta indirgeyebilmek, Mavi Akım'ın gerçekte ne olduğunu anlamamızı sağlar.

Kadrolarımızın düzeyi, siyaset sistemimizin durumu, oligarşik ilişkilere mahkum iş yapma biçimimiz, vurdumduymazlığımız, kendi geleceğimize ilgisizliğimiz, Mavi Akım ile ilgili yan tartışma konularıdır. Ana unsur ile yan unsurlar birleştiğinde ortaya çıkan, bu ülkenin geleceği hakkında kaygı duymamız gerektiğidir.